TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING

ÅRSBOK

1944

Till Eder tjänst

Önskar Ni ett lån, vill Ni diskontera en växel, behöver Ni ett förskott, måste Ni placera en inteckning, önskar Ni lägga upp ett byggnadskreditiv, skall Ni hyra kassafack och önskar Ni för övrigt råd i någon bankangelägenhet

vänd Eder då till oss

Göteborgs Bank

Kontor i Västervik

Falerum, Figeholm, Gamleby, Gullringen, Ingatorp, Kristdala, Mariannelund, Valdemarsvik, Vimmerby

MEDDELANDEN

FRÅN

TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING

[2.]

1944

VÄSTERVIK 1944.
A.-B. C. O. EKBLAD & C:o BOKTRYCKERI.

Föreningen har tagit upp en gammal tanke med det nya livstecken, som detta häfte kan se ut att vara. 1926 kom nämligen ett Meddelande I ut, som avsåg att redogöra för vad föreningen uträttade, att berätta ett och annat av allmänt inresse om fynd och forskning inom bygdens kulturhistoria och att binda medlemmarna fastare samman med ett "föreningsblad" för att använda ett modernt tidningsord. Det var meningen då att fortsätta med nya Meddelanden, när tiden var mogen igen för det, om inte varje år så då och då, i den mån det fanns något nytt av vikt att berätta. Så brukar föreningar av vår typ göra, och det har visat sig vara en god sed.

Vi hör emellertid till de små i landet, vår ekonomi har inte tillåtit typografiska extravaganser, vår lokala sakkunskap är blygsam, och vi har i Manne Hofréns årsbok från Kalmar läns fornminnesförening haft den finaste kulturhistoriska läsebok man kan begära. Kanske vi ändå bort komma ibland med lokalnyheter från den stat i staten som vår bygd är i länet. Vi har nog frestats och försökt, stimulerade av en lyckad start, men omständigheterna har inte velat samla sig tillräckligt gynnsamt förrän nu.

Nu gör vi ett försök igen i samma anda som 1926. Tag Meddelande II som det vill vara, ämnat åt alla.

EN STUND I TJUSTMUSEET

Några tankar och intryck från Kulbacken

av MANNE HOFRÉN

Till Västerviks stads 500-årsjubileum 1933 var det som stadens och ortens nya museum på Kulbacken invigdes — och vad kan vara lämpligare som monument och minne över en gammal stads förgångna än ett museum, där de flydda generationernas minnen samlas, och där deras arbete för dem själva och för deras samhälle kan i någon mån studeras?

Ett museum vill utvälja det bästa och det mest typiska för en tid och en ort, och det blir därför alltid först och främst kravet på historisk sanning, som måste vara vägledande för museet. Man går inte på ett museum för att se och förundras över en mängd kuriosa, över ovanliga eller lustiga ting — man går dit för att få en i möjligaste mån sann bild av vad som varit, eller för att lära av gångna tiders säkra stilkänsla; för att känna något av bygdens *tradition.*

Det finns ingen skarp gräns mellan det förgångna, nuet och framtiden, för var dag som går ändras gränspålarna mellan vad som varit och vad som är. Livet och kulturutvecklingen bildar en lång serie, där varje detalj hänger samman med föregående och vardande detaljer. Därför ha vi alltid åtskilligt att lära av vad som varit, och därför äga museerna sin givna plats i samhällslivet.

Särskilt bör ungdomen, som skall bygga framtiden, inte stå främmande för museets lärdomar om vad som varit, och från museernas sida måste allt göras för att underlätta skolungdomens museistudier. Vakna barn och ungdomar böra i museet få känna något av svunna tiders konst och säkra stil, och få en aning om

de stora sammanhangen. Känslan av tradition, av en hemkänsla genom seklerna med land och bygd, och av samhörighet med äldre generationer, är ett styrkebälte för ett folk.

*

Tjustbygdens vackra och innehållsrika kulturmuseum på Kulbacken är mycket väl ägnat att för Tjustbygdens och Västerviks vidkommande vara en förmedlare av denna tradition, och man måste önska att det skall mer och mer utnyttjas av stadens och bygdens folk. En sak är härvidlag viktig att komma ihåg: man skall inte gå på ett museum en enda gång, man bör gå dit ofta, man bör bli *kund* på museet; då skall man finna hur museet för varje gång mer och mer hjälper till att öppna ögonen, man ser för varje gång nya saker och detaljer som man inte tidigare tänkt på eller observerat, och man konstaterar med glädje, att man *lärt* sig något. Och har man kommit så långt, förblir man en ständig museikund, ty då blir museet roligt.

Klart och tydligt framträder *bygdens höga ålder* genom de kartor och fornfynd, som utställas i entréhallen. På den stora Tjust-kartan kan man läsa sig till hur bygden uppkommit och växt — man ser hur fynd och fornlämningar gruppera sig kring vikar och dalar, som utgjort ur primitiv synpunkt lämpliga boplatser. Man ser hur vägar börja spinna sitt nät, hur vissa centralbygder utkristalliseras. Från alla de stora förhistoriska perioderna finnas här fynd, från sten-, brons- och järnåldrarna, fynd som visa människans förmåga att för sina syften tillgodogöra sig sådana material som t. ex. sten och flinta, och hur hon så småningom funnit en ändamålsenlig form för vapen och redskap. Genom nyare fynd av stenåldersmänniskornas *boplatser* här i bygden, t. ex. vid Västrum, har bilden av Tjusts forntid för 4,000—5,000 år sedan ytterligare kunnat belysas.

Få äro fynden i museet från brons- och järnåldrarna, men ute i bygderna runt om i hela Tjust finnas hällristningar, gravar och borgar, som berätta dessa tiders historia — och museet ger en hel del bilder av sådana fornlämningar. Bygden själv med allt vad den äger i behåll av gammalt och fornt måste alltid vara ett nödvändigt komplement till museet.

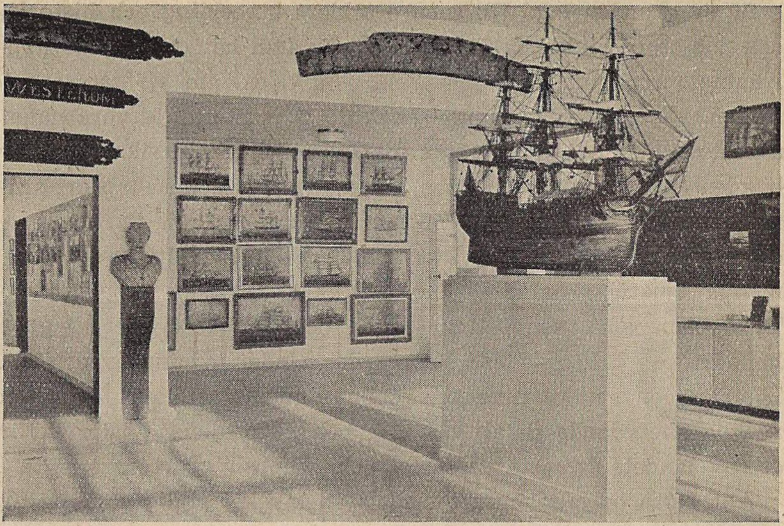

Sjöfartshallen i museet är ett vackert monument över Västerviks sjöfarts- och skeppsbyggerianor.

Så är det t. ex. ut till bygden, till kyrkorna och till ruinerna av kyrkor och borgar, man måste gå för att få en känning av den period, som följer på de förhistoriska, hedniska åldrarna. De stå här och var som monument över *medeltiden,* den katolska kyrkans starka och av nya kultursträvanden så fyllda tid. Nu se vi klarare hur bygden växer, hur socknar och kyrkor tillkomma, hur Stäkeholm, Vinäs, Fogelvik och andra herremansfästen tillkomma; prästerskapet och en privilegierad herremansklass uppkommer vid sidan av de gamla odalbönderna, städer och borgerskap uppkomma, men en klass försvinner: trälarnas.

Nära museet ligger lämningarna efter Tjustbygdens största och mäktigaste fäste, Stäkeholm, och i Västervik ligger S:ta Gertruds kyrka som ett välbevarat monument från medeltid och senare århundraden. Och Västervik och dess föregångare Gamleby representera medeltidens stadsbildningar. Museets bildserier visar utvecklingen av stadens och Stäkeholms bebyggelse och utveckling.

Så är grunden lagd till senare seklers utveckling och historia, och den stora bilderbok, som museet är, kan här och där ge upplysningar om gången av det hela. Så t. ex. om *sjöfartens och skeppsbyggeriets* utveckling — och detta måste alltid vara något av det viktigaste i ett museum för Tjust och Västervik. Här har bygden en urgammal tradition. Redan under den hedniska forntiden måste man ha varit van att bygga skepp här i trakten — det fanns gott om skeppsvirke och lämpliga stapelplatser vid de många Tjustvikarna. På 1500-talet få vi faktiska uppgifter om Tjustborna som skeppstimmermän och på 1600-talet byggas handels- och örlogsskepp i Västervik. Under ledning av driftiga köpmän och redare utvecklas denna industri till en för orten verkligt betydande detalj och 17- och 1800-talets Västervik är ett av landets främsta sjöfarts- och skeppsbyggarcentra.

Allt detta belyser museet medels en mycket riklig samling av sjöfartshistoriska föremål och bilder. Där seglar en mängd ståtliga representanter för den forna Västerviksflottan fram på väggarna, i form av de typiska målade fartygsbilderna, med krusade blå vågor, där seglarna styra fram under svällande segel. De gamla redarnas och sjökaptenernas namn stå prydligt präntade på varje tavla, och därigenom får havets folk sitt minnesmärke i museet. Tavlorna kompletteras av modeller, som klargöra en gammal seglares invecklade och mångsidiga konstruktion. Olika instrument förtälja om navigeringens svåra konst. Varvsbilder och varvsmodeller ge kunskap om de forna skeppsvarven. Museet ger verkligen en övertygande bild av omfattningen och betydelsen av denna industri för stad och bygd, och under de år som gått sedan museet tillkom, har en mångfald föremål tillkommit som ytterligare förstärka denna bild. Det är alldeles på sin plats, att det är ett väldigt skeppsankare, som står som skylt utanför museet, och att stora varvets gamla vällingklocka hänger där i en stapel, den klocka som under långa tider ljudit för varvets skickliga timmermän och arbetare, vilka i en lång ström drogo till detta och andra varv för att sträcka kölar, resa spant, såga bordplankor, snickra, timra, måla och smida — det var en tid av sjudande liv. Sjöfarten och skeppsbygget var en hela stadens angelägenhet.

Museets 1700-talssalong med målade tapeter från ett Västervikiskt borgarhus — en god bild av 1700-talets borgerliga hemkultur.

Mycket inom stadens näringsliv i övrigt hängde samman med skeppsbygget. Man finner detta strax om man studerar museets uppställningar av föremål, som belysa stadens *hantverksliv*. Repslagare, blockmakare, segelmakare, smeder och gelbgjutare arbetade för fartygsbyggena, och här kan man i den rikliga redskapssamlingen få mycket kunskap om gammaldags arbetsteknik och om verktyg och redskap i dessa yrken, liksom hos garvare, skomakare, tenngjutare och andra yrkesmän.

Hantverk och köpenskap buro i hög grad upp de gamla städernas liv. Mäktiga institutioner voro hantverkarnas ämbeten eller skrån, organiserade enligt medeltida, ofta högtidliga former, och med stränga föreskrifter som reglerade utbildningen — vägen lärpojke, gesäll, mästare var en lång och strävsam väg förr i tiden, men vägen gav en yrkeskunskap och en yrkesstolthet, som var en stor tillgång. Om skrånas organisation ger en hel del föremål i det stadshistoriska rummet besked.

I samma rum kan man följa en hel del detaljer i stadens

En av de märkligaste sakerna i Västerviksmuseet är här avbildade dryckeskärl, en s. k. kåsa av trä, en sak av i hela landet numera mycket sällsynt slag. Den är deponerad av Västerviks Läroverk, dit den kommit med de Havtonska samlingarna.

Kåsan, som är 62 cm. hög, är numera icke i komplett skick; som synes är den avslagen upptill, där de båda handtagen eller hornen varit förenade med varandra och format ett rikt skulpterat krön. Hela kärlet är målat i 1500-talets modefärg, rött, och har ornering i svart och gult. På båda sidorna av själva skålen synas vapensköldar av senmedeltida typ, den ena med en skäggig s. k. vildman, som håller en hillebard, den andra med tre grupper radvis sammanställda rutor. Runt randen löper en ganska obegriplig text, som börjar ION TATTA RAPATT . . . , kanske ett slags skämttext av det slag, som icke var ovanlig å 15- och 1600-talens dryckeskärl. Vid ena skänkelns början å skålen finnes en brännstämpel, ett bomärke, som förmodligen är tillverkarens signatur eller måhända också ägarens märke. Mellan skålen och dess fot finns en skuren repstav. Från skålens sidor stiga de båda höga grenhornade handtagen upp, vilka äro den mest karaktäristiska detaljen i detta slags kärl.

Sådana dryckeskärl i användning vid gille ser man å en bild av Olaus Magnus i hans Historia om de nordiska folken, vari ju svenska folkets liv under medeltidens slutskede beskrives. Tydligen ha kärl av detta slag icke varit ovanliga i senmedeltidens och 1500-talets

offentliga liv — hur man organiserade stadens styrelse, fattigvården, straffväsendet, brandväsendet m. m.

Liksom en sammanfattning av gamla tiders hantverksskicklighet ligger så i museet den vackra *1700-talssalongen*, med landskapsmålade väggar, blomsterprydd kakelugn och eleganta stilmöbler, ett rum som verkligen ger ett intryck av 1700-talets förnäma hemkultur. Från detta rum går tankarna lätt ut till alla de forna borgarhem i Västervik och till alla herrgårds-, präst- och tjänstemannahem bygden runt, som stodo som fullödiga representanter för 1700-talet och det tidigare 1800-talets utpräglade stilkänsla, den stilkänsla som kunde skapa ett konstverk både av det enklare och det mera lyxbetonade hemmet. Denna sida av den svenska hemkulturen stod i livlig förbindelse med de bästa utländska, framför allt franska, förbilderna, men den förmådde alltid ingjuta en svensk anda i det lånade — därför förefaller oss ett sådant rum som museets 1700-talsrum trots allt så innerligt svenskt. Något av samma känsla erfar man i ett rum av vida yngre ålder här i museet — *Segersgärderummet,* ägnat bygdens dotter, Tjustbeskriverskan Ada Rydström. En herrgårdsmiljö av litterärt och vittert snitt.

Men det riktigt ursprungligt svenska får vi i alla fall söka inom den gamla *bondekulturen,* som förmått bevara traditionerna från svunna sekler mer än andra klasser kunnat göra. De gamla tätt bebyggda bondbyarna i Tjust, varav ännu åtskilligt återstår, representera en urgammal svensk samhällsform, i sin bebyggelse, i den gamla byorganisationen med ålderman och bystämmor, i byggnadernas plantyp och inredning, i möblering och möbler, i husgeråd och redskap. Och ända till för ungefär en mansålder sedan var arbetslivet i byarna av mycket ålderdomlig art. Bondekulturen måste därför alltid bli något av det viktigaste i ett bygdemuseum, helst som den nya tiden här gått ganska obön-

---

herremans- och bondehem. De äro efter allt att döma tillverkade i Åbotrakten i Finland, som var ett centrum för träslöjd.

Vem som varit den ursprunglige ägaren till denna kåsa veta vi inte och det kan icke utan djupgående forskningar avgöras. Men det är väl troligt, att den vapenprydda kåsan kommer från någon av 1500-talets adelsätter i Tjust.

Budkavle eller fattigklubba från Älö by i Södra Vi socken. Daterad 1815 och försedd med många inbrända initialer. Denna klubba i Västerviks museum kan stå som representant för det gamla bylivet och dess organisation. En byklubba sändes kring bland grannarna som budkavle för att kalla till sammanträde i byn, bystämma, och en s. k. fattigklubba fanns oftast, vilken markerade den tur och ordning enligt vilken grannarna skulle ha skyldighet att ta emot och härbergera tiggare och vandringsmän. Det mesta av de gamla byarnas gemensamma angelägenheter var organiserat såsom ömsesidigt bistånd i varjehanda företag och arbeten, eller voro vissa förpliktelser mot det allmänna fördelade bland grannarna turvis. Den forna oskiftade byns utmärkande drag var just gemenskapen i arbete och högtid. Till bysamfundets övriga organisationsrekvisita hörde byskrinet, vari kartor och handlingar förvarades, den skrivna eller tryckta byordningen, som var byns egen lag, räkenskaps- och protokollsbok.

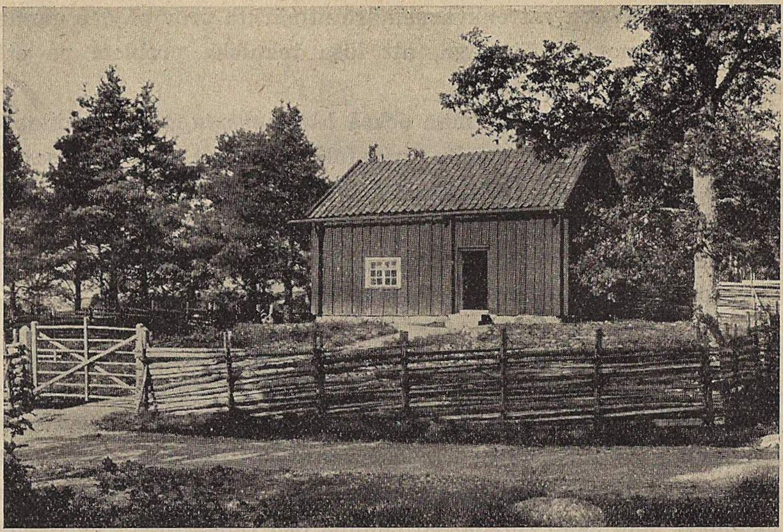

Båtsmanstorpet från Vrå, Hjorteds socken — ett minnesmärke över indelningsverkets krigsfolk, yrkeskrigare avlönade med jord.

hörligt fram med det gamla — en ny tid har ropat på nya metoder och nya don, vilket är naturligt och riktigt.

Tjustmuseet söker också i sin mån att ge en bild av hur allmogelivet och allmogehemmen tedde sig före denna tid. Där ser man prov på den textila hemslöjden, något av det som klarast och tydligast ger oss ett intryck av den skönhetslängtan och den konstfärdighet, som fanns hos forna dagars bondekvinnor. Allmogens konst framträder också i möbler, husgeråd och redskap, som målats med blomster och ornament eller som snidats och skulpterats.

Arbetslivet illustreras genom de primitiva redskapen för fällbränningen, svedjandet, som var en i dessa bygder länge mycket allmän jordbruksform, genom skärorna, som förr voro de enda redskapen för sädens avmejande, genom slagan, som i tidig otta i alla byar dundrade sin melodi mot logens golv medan den högst primitiva loglyktan gav ett sparsamt sken. Och utanför museet reser sig den ståtliga *väderkvarnen,* där spannmålen blev mjöl.

Väderkvarnen och vattenkvarnen äro utmärkta prov på den gamla svenska allmogens förmåga, att lösa tekniska problem på ett enkelt och sinnrikt sätt.

Utanför museet finner man också *båtsmansstugan,* ett minnesmärke över bygdens indelta krigsfolk, ett segt och arbetsamt, fattigt men glatt och förnöjsamt släkte, som spelade en betydande roll inom det gamla allmogelivet. Med vördnad skall man träda in i den okände krigsmannens gamla hem — det berättar om hur vi fordom sökte att organisera försvaret för land och liv.

*

Varje gammal sak i ett museum har för den tänkande betraktaren ett slags aura omkring sig, en mystisk utstrålning, som äger sin orsak i de människohänder som en gång tillverkat och använt saken, eller i de tankar som en gång fyllt föremålet med liv och mening. Man skall försöka att känna och fånga något av denna utstrålning — då bli föremålen något vida mera än döda ting, de bli företrädare för människor som försvunnit, de bli bärare av traditionen från hand till hand, seklerna och generationerna emellan.

DET FORNTIDA SMÅRIKET TJUST

Av HARALD STALE

Tjust är ett gammalt svenskt smårike, som aldrig helt velat uppge sin självständighet och bli provins i någon av de moderna storstaterna i grannskapet — Småland och Östergötland — då de sökt uppsluka det. Under tidernas lopp har det måst ge med sig och tåla visst intrång av främmande regemente, men det har skett med en diplomatisk klokhet, som delat det yttre styret på två herrar — kalmarhövdingen och linköpingsbispen — men samtidigt ändå behållit den verkliga makten för egen del. Alltjämt styr Tjust sig självt, och därtill ett grannhärad, på eget landsting. Bönderna bestämmer om sina näringsangelägenheter i eget hushållningssällskap, och det är något av det självmedvetande östgöten måste känna framför Folkungabrunnen, som besjälar tjustbon, då han genom den pampiga "stadshus"-portalen i Västervik träder in i vad som en gång, för hundra år sedan, var avsett som landshövdingsresidens i eget län.

Det är urgammal hävd, som gjort tjustbon till lokalpatriot, och det är hans rikes geografiska mellanställning, som samtidigt gjort honom så internationell, att han blivit både östgöte och om inte smålänning så kalmarlänning. Se på kartan, hur Tjust ligger. Varför fortsätter inte länsgränsen mellan Kinda och Sevede rakt öster ut fram till Gamlebyviken, varför skjuter Kalmar län som en erövring in över östgötakusten ända upp till Valdemarsviken? Det är inte stort stycke kust, som blivit Östergötland tillmätt. Och ändå är Tjust skapt som Kinda och S:t Annæ skärgård, det är en dalbygd som pekar in mot Östergötlands hjärta, det är till naturen ända ner i höjd med Ölands norra udde östgötabygd. Först vad som finns söder om Kråkelund är kalmaritiskt, unge-

fär där, alltså neremot Oskarshamn, börjar också så småningom ett nytt — sydsvenskt — kulturområde, vilket möter den som kommer norrifrån med skorr-r i Virserum och ortsnamn på —måla redan i Misterhult. Varför har då Kalmarlänet trängt sig så onaturligt långt norrut över sina naturliga gränser in i Östergötland?

*

Arkeologerna, som utan hänsyn till nutida gränsdragning studerat den första invandringen och den forntida bebyggelsen i Sverige, de ser tydligt skillnaden mellan inland och kust. De kan berätta, att såväl Småland som Östergötland erövrats av människan från två håll, utifrån och inifrån. Till Småland kom man samtidigt, dels längs åarna väster- och söderifrån, dels längs Östersjökusten. Länge pågick de båda invandringsströmmarna samtidigt, länge levde inland och kust skilda åt, innan de möttes; på ett håll kom bonden före skärkarlen till havet, på ett annat trängde kustborna tidigare in i dalbygdens inre delar. Härom talar ett fynd här, ett annat där, som t. ex. när en s. k. nätkavel från Ancylustiden, en fornsakstyp, som brukar höra ihop med kusten, hittats långt inne i Nykil, eller då det konstaterats vid den just nu utgrävda, första keramikbokplatsen i Tjust, i Västrums kustsocken, att det var bönder, som grundade detta fiskeläge i början av gånggrifttiden.

Stenåldersfynden i Tjust visar, att området erövrats av människor, som kommit både kustledes och landvägen dit; det tycks ha nåtts ungefär samtidigt av de båda invandringsströmmar söderifrån, som dels följt Östersjöns kust, dels via de västsvenska åarna och Vättern trängt österut. Så har bygden från början fått en blandkultur med inslag från Småland och Östergötland. I samma riktning har utvecklingen fortgått och fortgår än, varunder närmare anknytning till den ena eller andra grannen skett vid olika tider och på skilda kulturområden. Men samtidigt har bygden redan tidigt under forntiden funnit sig själv och skapat sig sin egen karaktär.

Varifrån nu de första *benåldersmänniskorna* för 8,000 år sedan än kom hit — det är mera som talar för Smålandskusten än

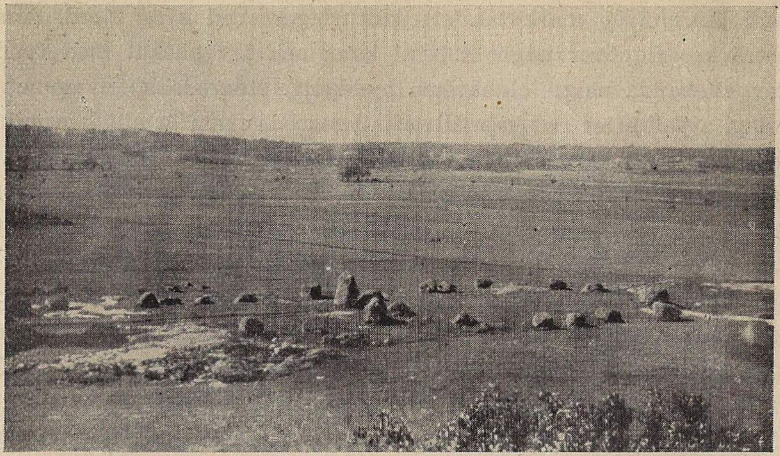

Här ligger bondens ting mitt ute i bondens jord. Ur åkerbruket växte gård och samhälle fram och därmed behovet av fasta rättsnormer för samlevnaden. Själv stiftade bonden sin lag och skipade den på tingsstället, där detta blev till som centrum i bygden likt domaresätet vid Tingstad i Lofta, Tjusts äldsta ting enligt folktraditionen.

Östergötland — så måste de i skärgården ha funnit det paradis, som ett fiskarfolk kan önska sig. Kusten blev kärnan i bygden också i fortsättningen under *stenålderns* första årtusenden, ända till dess att åkerbruket kom in och började tränga undan fångsten som huvudnäring. Ett intressant, tidigt exempel på kampen mellan dessa båda kulturformer är den ovan nämnda stenåldersboplatsen i Västrum. Den är bara ett av hundratals liknande minnen från en 4,000—5,000 år gammal strandbebyggelse längs Östersjökusten från Mälardalen till Skåne, men den är av särskilt intresse såsom den först kända i Tjust. Vid den innersta ändan av en Östersjövik, i skydd mot havets stormar men med dess säl och strömming inom nära räckhåll, levde här under några generationer omväxlande yrkes- och säsongfiskare, som samtidigt var jordbrukare och bäst kunde kallas fiskarbönder. De var samtida och kollegor till boplatsfolket på det klassiskt vordna Säter och alla dess under senare år upptäckta grannar vid Bråviken, där östgötska fiskarbönder med förkärlek slagit sig ner. På en sådan stenåldersboplats, t. ex. den i Västrum, finner man ett par,

tre dm. under markytan ett kulturlager med svart jord, som sträcker sig över något 100-tal kvm. och är späckat med fynd av allehanda slag: eldhärdar, hyddgolv, stenredskap av många slag, avfall efter redskapstillverkningen och framför allt keramik, d. v. s. krukskärvor i massor. Dessa sistnämnda är stenåldersforskarens viktigaste studiematerial, de är nämligen ornerade i olika mönster, som kan indelas i skilda stilarter, vilka är långt känsligare mätare på både tid och kulturmiljö än andra stenåldersfynd. Och just på Västrumboplatsen kan man av dess keramik läsa sig till något för Tjust redan från dess odlings början karakteristiskt. Just här, mitt på Tjustkusten, möts två olika varianter av ostsvensk boplatskultur, en sydlig och en nordlig: en orneringsdetalj är sydsvensk, en annan östgötsk, ett drag i stilutvecklingen pekar söderut medan ett annat, som gäller godsets art, är typiskt bråvikiskt; sålunda kan en enda skärva vara en blandningsprodukt av sydsvensk och östgötsk boplatskultur på det sättet, att orneringen pekar hit och godset dit. — Men Västrumboplatsen visar också ett och annat specifikt Tjustmärke, t. ex. beträffande råvaran för redskapstillverkningen.

*

Under den kommande *metallåldern,* som fått namn av *bronsen* och som omfattar ett drygt årtusende ungefär mellan 1500 och 500 f. Kr. f. är det, framför allt genom nya fynd påtagligt, hur Tjust utvecklar och stärker sin egenart, t. o. m. så långt att det blir givande part i förhållandet till grannarna. I Tjust visar sig under yngre bronsåldern de första tecknen på en ny östsvensk kulturutveckling, som tar fart i och med järnålderns början; den kan ses som en senare motsvarighet till den ovan nämnda östsvenska boplatskulturen under stenåldern, och den visar, liksom denna, hur havet binder kustborna tillsammans kulturellt över de politiska gränserna. Under de sista åren har i Tjust upptäckts och vid Vinäs i Västra Ed, Hjortekrog i Törnsfall och Prästgården, Västrum, undersökts några forntida gravfält av en viss typ. Omkring ett eller ett par dominerande stora kummel ligger, mer eller mindre samlade, något tiotal smärre gravar, som kunde kallas stenflak och som är kantade med en rund, fyrsidig

eller båtformig sättning av klumpstenar. I fridfull avskildhet från den nutida bygden, inne i djupa skogen eller uppe på en åsrygg med förnäm utsikt över dalbygden eller skärgården ligger dessa gamla vördnadsbjudande begravningsplatser gömda; gravmonumentens arkitektur är ädlare än den nutida kyrkogårdskonstens; mossan har brett en ålderns patina över stenarna, som knappast ens en gravgrävande arkeolog näns vidröra. Men stenarna kan ju tala, om man vänder på dem försiktigt och tittar inunder, de kan lika försiktigt läggas rätt igen, sedan ögat fått skåda den gömda, historiska hemligheten. — Dessa Tjustgravfält visade sig vara kolumbarier från den yngre bronsåldern; i en liten stenkista stod ännu den 2,500 år gamla gravurnan helt bevarad, om än skör av ålder; i ett fyrsidigt röse låg de brända benen strödda i jorden, och med dem var nerlagd som gravgåva till den döde en vackert ornerad — rakkniv, som kanske för ett nutida sinne öppnar ett förbryllande perspektiv. Ett par hundra år senare börjar denna form av gravfält uppträda lite varstans i östra Sverige: på Öland, i Östergötland, ja ända uppe i Uppland, och begravningsseden blir allmänt östsvensk under den s. k. romerska järnåldern, som börjar i och med Kristi födelse.

*

Vad arkeologerna kallar bronsålder bör inte populärt uppfattas som analogt med sten- och järnåldern. Under dessa sistnämnda skeden bygger kulturen i hela sin bredd på den råvara, som namnet anger och som är tillgänglig för var man. Bronsen blev däremot endast överklassens egendom, åtminstone en lång tid framåt och i periferiska landsändar, som ligger långt från den nordiska kulturens centrum kring Öresund. Ett flertal av bronsålderns fynd och fornlämningar är klart högreståndspräglade. Så är t. ex. fallet med de i Tjust vanliga monumentala gravkummel, varom nyss talats. Ju rikare dylika kulturtecken förekommer, desto mera har de att förtälja om kvaliteten hos bygdens kultur, i synnerhet om de kompletteras med praktfynd ur jorden. Ett sådant fynd ger rentav Tjust arkeologiskt rykte. Det var för några år sedan, som man under grustäkt vid L:a Sandered i Loftahammar stötte på en samlad skatt på inte mindre än ett

30-tal bronspjäser, vilka en gång för mer än 3,000 år sedan utgjort en rik tjustkvinnas smyckeuppsättning. Varken det övriga Kalmarlänet eller Östergötland har maken till detta fynd.

Ett par drag ytterligare i denna tids kultur bör påvisas, då de ger anknytning till bygdens grannar i norr och söder. Det är fortfarande nya fynd, som får tala. Runt Gamlebyviken har under de sista 15 åren letats fram ett helt litet hällristningsområde; det kommer en genast att tänka på Norrköpingstraktens stora bergtavelgallerier, och med säkerhet är det också därifrån man lärt sig konsten. Men samtidigt förstod man i Tjust, där var och varannan bonde samtidigt var, kanske inte sjöman men kustbo, att ytterligare utforma den tanke som ligger i hällristningarnas skeppsbilder; den idén gav man ett åskådligare uttryck åt genom att bygga skepp av sten, vilka man gav sina döda som gravar för färden till evighetens land. Sålunda anammade man utifrån ett östgötskt bruk men skapade också därav en variant efter inhemsk smak. — En annan sed lärde man sig söderifrån långt tidigare än östgötarna, som inte hann följa med moderna så snabbt den gången. Det var ett bruk, som i Sverige norr om Skåne och Blekinge i regel följer med järnet och järnåldern, nämligen att gömma gravurnorna under flat mark utan synliga märken och dessutom låta hela bålmörjan följa med i graven, vilket ej skett förut och markerar en förändring i tron om de döda. Dylika "flatmarksgravar" och "brandgropar" har nyligen i Tjust kunnat dateras till bronsåldern.

*

Från Småland var det man lärde sig använda *järn,* troligen redan något århundrade före Kristi födelse. Den småländska myrmalmen tycks ha lämnat råvaran för den äldsta järntillverkningen i vårt land. Det är en av de viktigaste upptäckter som någonsin gjorts, då människan lärde sig använda järn, vi lever ännu i järnåldern. Smålänningarna var föregångsmännen i landet, det är alltså med en viss stolthet tjustbon kallar sig smålänning, då han går omkring och tittar på alla gamla sineskutor i sin bygd. Det är väl med järnet, som Småland börjat få sitt grepp om Tjustriket.

Men det leder ej på långa tider fram till någon småländsk myndighet över bygden. Tvärtom är Tjust på 500-talet e. Kr. konsoliderat till den egna politiska enhet, som framskymtar i det av den gotiske historieskrivaren Jordanes omtalade folknamnet *theustes* = tjustborna. Namnet *theustes* synes vara avlett av ordet *thiod*, folk (jämför Svithiod); det kunde alltså fritt översättas med "folket" och skulle då innebära medvetandet av att vara ett folk med gemensamma intressen, en politisk enhet. För c:a 1,500 år sedan syns sålunda det Tjusthärad vara färdigbildat, som uttryckligen nämnes första gången 1269 och som ännu står sig judiciellt.

Ungefär samtidigt som tjustborna lär sig järnhantering av smålänningarna, har de också affärer ihop med östgötarna, av annan art dock. Strax i början av järnets tidsålder, för så där 2,000 år sedan, startade östgötar och tjustbor gemensamt militära expeditioner till kontinenten. Där gjorde de strandhugg vid Weichsels mynning, utbredde sig och bodde där en tid, drog sedan vidare uppför Weichsel och kom längs sydligare flodvägar slutligen ner till Svarta havet, där de grundade det historiskt bekanta gotiska väldet.

*

Till dessa gemensamma militära traditioner ser det ut som om Jordanes *theustes* och *ostrogothae* anknyter, då de ungefär på hans tid, alltså för c:a 1,500 år sedan börjar förskansa sig i fasta borgar — som nu heter Dackeskansar i folkets mun — uppe på svårtillgängliga berg, stundom i påtagliga försvarslinjer. Mot vem? Väl inte mot varandra? Nej, i stället mot en gemensam fiende. Man har antagit, att denne var de svear, som redan omkring Kr. födelse ägde ett starkt organiserat välde i Mälarbygden och vilka nu börjar praktisera den "utrikespolitik" mot götarna, som har en känd företrädare i Ynglingasagans Ingjald Illråde och som slutligen resulterade i uppkomsten av det svenska riket. Kanhända är detta borgarnas innebörd och i så fall var väl de båda gamla götafolken vapenbröder i slutkampen på Båvalla hed. Men det finns också skäl för att misstänka en annan gemensam fiende, nämligen främmande vikingar, kanske venderna,

från andra sidan havet. Det är nämligen tydligt, som det sagts, att härjningar vid denna tid gått fram över hela södra Östersjöområdet och satts in än mot den ena, än mot den andra landsändan. De har säkert drabbat Öland, kanske nått ända upp i Mälardalen, och det förefaller rimligt att sätta in de militära anstalterna i Tjust—Östergötland i detta sammanhang.

Under den egentliga vikingatiden, som omfattar forntidens två sista århundraden, för 1,000 år sedan i stort sett, då är hela ostkustens folk gemensamt, reling vid reling, själva ute och härjar, ej blott i öster- utan t. o. m. i västerled. Om denna, man vågar nästan kalla den, svenska expansion vittnar både silverskatter och runstenar i Kalmar län, Tjust och Östergötland. För att blott nämna ett Tjust-exempel, så är ett sådant, stort skattefynd av främmande silvermynt gjort vid Äskedal i Loftahammar.

Den gemensamma, krigiska utrikespolitiken hindrar ej inre, fredlig samhällsutveckling hemma. Tvärtom, eftersom den är segerrik. Här utvidgas gammal odling och bryts ny bygd, som varar ända in i våra dagar, varom alla gamla ättebackar invid nutida gårdar och byar tydligt förtäljer. Tjusthäradet skaffar sig en gemensam tingsplats, och den förlägges som kyrkan mitt i byn. Precis mitt i Tjust, på ett ställe, där vattenled från skärgården och huvudvägar från inlandet strålar samman som i en brännpunkt, där låg tingsplatsen troligen redan för 1,000 år sedan och där ligger den än, nämligen i Gamleby. Och där växte också fram, troligen redan för 1,000 år sedan, tjuststaden Västervik, som nämnes första gången 1275; som flyttas ut till vikens mynning 1433; som upplever krig och brand tillsammans med Stäkeholms fäste minst lika våldsamt som Kalmar med dess slott; som visserligen i olikhet mot Kalmar aldrig blev någon residensstad. Men som ändå, till skillnad mot andra icke-residensstäder, är säte för ett landsting, det gamla Tjustrikets folkstyre.

TJUST OCH DACKEFEJDEN

Av BJÖRN HELMFRID

400 år ha förflutit sedan utbrottet av Dackefejden, den blodigaste av de många inbördesfejder, Gustaf Wasa hade att utkämpa, innan han fick slut på den gamla landskapsseparatismen. Liksom dalkarlarna voro smålänningarna ett nackstyvt släkte. De ville icke finna sig i intrång på sina gamla rättigheter, sedan fick konungen säga vad han ville. Mässan i kyrkorna skulle fortfarande hållas på latin och vigvatten, rökelsekar, korgossar och andra katolska ceremonitillbehör fick det icke lov att ruckas en smula på. I det fallet höllo prästerna i Småland med allmogen. Smålänningarna hade också sina egna handelsvägar. Dessa gingo icke i en för landet gynnsam riktning, ity att de följde åarna ned till Blekinge, där danskarna, riksens permanenta fiender, skördade vinster medan Småland nådde ett visst välstånd. Kalmar blev härigenom utsvultet och det fick icke ske. Landets lås i sydöst måste hjälpas. Reduktionen av kyrkans dyrbarheter var ytterligare en och den hårda indrivningen av skatter en annan anledning till sura miner, staten må ha haft vilka skulder och svårigheter som helst.

Redan tidigare hade det varit oroligt nere i Småland och ”skogstjuvarna” hade aldrig helt försvunnit. I domböckerna skymtar man till och med Dackes namn, i det att han 1539 dömdes till höga böter för mord på en konungens fogde nere i Möre. Dacke skulle också bli den hövding kring vilken smålänningarna fylkade sig i striden med konungamakten. I maj 1542 finna vi honom på agitationsfärd genom södra Småland med ett aktningsvärt följe på 100 man. Överallt sluter man sig till honom. Det behövs blott en tändande gnista för att den småländska krutdurken

skall springa i luften. Vid midsommar kommer den också. Konungens hejdukar äro ute på spaning efter orosspridaren Dacke och komma honom på spåren nere i Voxtorp utanför Kalmar. Dacke låter sig emellertid icke överlistas eller tagas, utan slutet på det hela blir att fogdarna skymfligen, avklädda och försedda med handklovar skjutas ihjäl i skogen. Nu blossade det upp på allvar och branden spred sig till större delen av Småland, ända upp mot Östergötland.

Öppna brev från konungen upplästes på alla marknader, men rönte icke goda svar. Tjustbönderna hade i augusti 1542 stämts till möte i Linköping för att höra konungens förklaring, men de vägrade infinna sig. Skulle någon förklaring uppläsas för dem, skulle det ske på deras eget häradsting. Och vad påminnelserna om utgördandet av skatten beträffar svarades att "var han ville ha några oxar, då måtte han låta hämta dem därnere". Av Tjust hade Gustaf alltså icke något gott att vänta sig.

När dessa tidender i augusti ingick från Tjustborna, hade svärdet redan börjat tala, ity att Gustaf Stenbock från Västergötland dumdristigt gett sig in i hjärtat av Småland med 160 man, och för att rädda sig nödgats kapitulera mot fritt avtåg.

Olyckorna fortsatte för konungen. Hans huvudstyrka drog sig från Östergötland ned mot Småland. För att hålla östgötarna i schack lämnades det tunga rytteriet kvar, men detta lät locka sig in i ett bakhåll nere vid Kisa och kunde blott genom förräderi av en bonde från trakten rädda sig tillbaka till Linköping. Tjustbor förmälas också hava deltagit på smålänningarnas sida. Därmed var den kungliga huvudstyrkan i Växjö inringad och det återstod för den blott att underhandla. I slutet av september slöts ett stillestånd, som skulle vara till påsken 1543. Återtåget för de kungliga blev föga annat än rena flykten. Över hela linjen flyttade nu Dacke fram sina positioner. Rǫk, Flemminge, Slaka och Skeda m. fl. orter i södra kanten av östgötaslätten besattes. Tjust torde också till stor del ha varit med Dacke. Åtminstone förses de upproriska med krut och andra förnödenheter från Västervik. Kusten och skärgården behärskades av Dacke och konungen beklagar sig häröver i ett brev den 7 oktober, "så ligger ock en part av den tjuvehop allestäds här i skären... med skärebåt och

tage upp alla de sillebåtar och skuter, som de överkomme kunne". Särskilt var Kättilö i Gryts socken ett Dacketillhåll. Där är skärkarlen, Olof i Kättilö, starkt misstänkt för att stå bakom tillförseln av salt, korn och mjöl till de uproriska. Konungen vidtager i slutet av oktober åtgärder för att stoppa detta.

I början av november riktar konung Gustaf till Tjustborna öppna brev. Där har verkligen lupit omkring några "skalker" i häradet och skinnat och bränt, men han kan inte tänka sig annat än att bönderna blott nödtvungna tillåtit sådant. Nu hoppas konungen också att man skall begagna sig av möjligheterna att utgöra sommarens och höstens skatt, medan vattnet är öppet och man kan få skepp till Kalmar slott. "Och råde eder ännu som alltid tillförende att I eder icke bedrage eller förföre låte utav en hop skalkar, utan hellre göre dem motstånd det ytterste och bäste I kunne, efter I äre dock ett stort härad emot en slik ringe skalkehop som understundom löpe där i häradet och bedrive deras skalkastycker." Icke heller kunna vi "dölje för eder dannemän, att vår käre herr svåger, broder och gode vän, konungen i Danmark ... have tillbudit oss tie eller tjugu tusen landsknektar, var vi dem eljes have vele". Dessa uppgifter skulle imponera på folket i Tjust. Med läget i verkligheten överensstämde de icke. Hjälpen utifrån till Gustaf blev helt obetydlig och spelade ingen som helst avgörande roll. Dessutom hade konungen fullt upp att göra med de värvade utländska knektar, han redan hade i sold, ty de gjorde intet annat än pockade på lön och ställde till trassel.

I stället för att kunna slå ned upproret måste Gustaf i början av november sluta ett nytt, förödmjukande stillestånd i stället för det ännu gällande men av ingen respekterade. Där var det snarast Dacke som dikterade sina villkor, och stod som segerherre. Efter den 8 november är Dacke Smålands okrönte kung. Han håller ting och lyser frid, han skipar rättvisa och tillsätter fogdar, han för underhandlingar med utländska furstar och städer. Men han låter sig icke invaggas i säkerhet. I Östergötland och Tjust har han kunskapare som hålla honom underrättad om konungens åtgärder. Och de tyda på annat än stillestånd. "Hönefreden" skulle icke komma att bliva långvarig.

Redan i slutet av november insätter Dacke bonden Erik Larsson som sin fogde i Tjust och Tunalän och på nyåret vänder han sig med ett öppet brev till allmogen i dessa härader. Där kallar han sig "menige Smålands försvar" och uppmanar till kamp för sin och folkets sak. Alla dugliga karlar, man kunde avvara, skulle skickas till hans fogde, Erik Larsson, hos vilken de skulle "få 10 marker danska till valborgsmässolön".

Mot slutet av januari har horisonten mörknat så pass att Dacke inser att han måste fortsätta kriget, om han skall kunna hålla sin ställning. Truppkoncentrationer i Östergötland rapporteras. Erik Larsson får order av Sven i Flaka — en av Dackes dugligaste medhjälpare — att gå med en styrka in i Östergötland och hålla reda på vad som försiggår i Norrköping och Söderköping. Första veckan i februari slår Dacke till innan de kungliga hunnit fullborda sin samling. En häravdelning går genom Tjust mot Stegeborg, där herr Svante Sture efter en strid på Slätbaken med nöd räddar sig in på slottet. Hotet mot östra Östergötland upplöses dock oväntat sedan chefen för denna avdelning, Erik Persson, efter hemliga underhandlingar med Sture, gick över till de kungliga. Farligare blev Dackes eget företag med huvudstyrkan mot västra Östergötland. En avgörande drabbning utkämpades i slutet av februari mellan Skrukeby och Mjölby, där Dacke visserligen stannade på platsen men till priset av svåra förluster. Någon tid efteråt led Dacke ett allvarligt nederlag i Virserum, där han dessutom själv sårades så svårt att han måste låta sig bäras undan. Därmed var det slut med det organiserade motståndet i Småland. Nu trängde de kungliga häravdelningarna fram härad efter härad och ett efter ett började söka fred och försoning.

Den 17 mars berättar Gustaf för sin ståthållare i Stockholm att "Tjustborne nu först besinnat sig och vele gärne falla till föge och begäre nåder. Så äre ock nu deres sändebud på vägen hit till oss, som vele dagtinge för häradet". Två dagar senare utfärdas benådningsbrev för Tjust. Sändebuden hava varit hos oss och berättat "vad tvång och bedrövelse I lidit haven av den förrädelige Dackehopen och deres medhjälpere, tvingendis, pinendis och trugendis var man, som gärne med späckt (i fred) suttit hade, till

sådane deres okristlige och förrädarestycken, som de emot Gud, all kristelig skäl och rätt och emot deres rätte infödde herre och konung okristeligen och förrädeligen företagit och sig bevist have. Över vilket sig Gud förbarme att svenske män någen tid sådane oråd företage skulle, därmed befläckendis deres gode dannemänsrykte, som fader och föräldrar för dem burit have. Och var de nu kommendis varde i främmande land och städer, varder dem ingen annen äre mötendis, utan kalles ordlöse och ärelöse män och svenske förrädare. Så have vi ännu av vår synnerlig gunst och nåde, och efter det desse edre sändebud have på alles eders vägnar, lovet och tillsagt oss, med hand och mun, på tro, äre och redelighet, att I, den menige man i Tjust sig efter denne dag icke med sådana stycker skole befinne låte." De som ännu löpa Dackens ärenden skall man förfölja och straffa. Följande personer hava gått i borgen för hållandet av dagtingan: Håkan Båtsman i Västervik, Peder Jönsson i Blekhem i Törnsfall, Torsten i Trosa i Västra Ed, Karl Pinne i Hägg i Lofta, Erik Matsson i Västervik, Karl Skårsjö i Tryserum, Lasse Björnsson i Nelhammar i Ukna, Erik Kälkestad i Hallingeberg samt Olof Nilsson i Gladhammar. Konungen är dock alltid misstänksam mot syndare, som därtill nödda och tvungna ångrat sig. Redan dagen efter underrättar han Svante Sture på Stegeborg om dagtingan, men om ångern "är deres allvar, vete vi icke". Sture får i samma brev order att taga "tio eller femton de bäste bönder i gisslan eller borgen, att sådant måtte obrottsligen hållas... Dock den hop som finnes mest brottslige vara, dem måtte man intet skone, utan give deres gods till skövlings". Särskilt misstänksam är konungen mot "dem av Västervik".

Samtidigt som benådningsbrevet utfärdades, anträdde Svante Sture från Stegeborg en pacificeringsexpedition till Tjust. Överallt, där han drog fram, underkastade sig befolkningen. Herr Svante kunde därför snart återvända. Men så snart han lämnat tjustborna, började dessa åter bli oroliga.

Efter den kungliga expeditionen till Småland stod då huvudstyrkan i mitten av april beredd att söderifrån vid behov draga in i Tjust. Till allmogen i häradet riktades då frågon: "Äre I frid eller ofrid begärandes?" Men ännu långt fram på våren är oron

icke helt stillad. En skeppare, Långe Herman, anländer till Tjust med mjöl och malt från Rostok. Sven i Flaka är i Tjust och står i brevväxling med Dacke. Han får genast förbindelse med Herman och reserverar spannmålen för Dackes räkning — smålänningarna hade ju intill tidpunkten för Dackes utlämnande blivit förbjudna att köpa spannmål. En konungatrogen bonde, Olof i Horsö, kommer, intet ont anande, och köper hem spannmål av lasten, men det skulle han icke gjort. ”Någen stund därefter han hemkommen var, komme en hop förrädare till honom, och sade han hade rövat kejsarens (= tyske kejsarens) skepp och sloge honom strax ihjäl, och toge bort allt det han ägde.” Motiveringen var naturligtvis bara en förevändning. Vid samma tid, omkring 1 maj, hade även en annan händelse visat att Gustaf hade rätt i sina tankar om de nyfrälsta Tjustborna. 5 båtar bemannade med folk hade i Tjusts skärgård överfallit en kunglig transport från Kalmar. Denna hade blott tack vare gynnsam vind lyckats rädda sig. Konungen hade tydligen skäl för sig när han trodde dem ”ganske ilde”.

I augusti kommer slutet för Dacke. En av hans gamla medhjälpare träffar på honom nere i Blekinge och skjuter ihjäl honom under flykt. Dackes kvarlevor hamna till sist på stegel och hjul i Kalmar. Hans huvud sättes upp på en ”passande ekstubbe” och förses med kopparkrona. Därmed har också tiden kommit för dom över de kvarvarande av hans anhängare. På ett häradsting i Tjust dömes 5 bönder och prästen Nils i Odensvi att mista livet. Konungen är dock angelägen att icke döma orättvist. Sålunda fordrar han upprepade gånger att man skall hava ”god skäl och bevis uppå deres saker”. En av de dömda säges ”hava varit trugad till att göre det han gjorde. Honom synes oss, att du må väl skone halsen.” Sedan de bönder, som orättmätigt tillskansat sig gods under upproret i mitten av augusti dömts återställa detta, äro oroligheterna i Tjust helt stillade.

SVEDJEBRÄNNING

Av HJALMAR JOHANSSON

I vår moderna tid med radio, bilar, ångtröskverk, traktorer och andra nutida maskiner som hjälpmedel vid lantbruk, kan det synas otroligt att mitt bland detta finna seder och bruk som leva kvar ända sedan hedenhös, ja, som kan spåras ända sedan stenåldern. Så är dock fallet med svedjelandsbränningen, som numera ej är vanlig men ändock förekommit flera gånger under 1930-talet.

I Övra Kulla, Rumskulla socken, skördades råg på en ”fälla” eller svedjeland år 1934, som bränts och besåtts på samma sätt som våra fäder gjort sedan urminnes tid. Dessförinnan brändes ej regelbundet varje år men ganska ofta, även av andra bönder i samma socken. Vid nedkrattningen av säden användes förutom rasslor med järnpinnar även rasslor, som tagits direkt från skogen. En gran, växt med toppgrenarna nedåtböjda (granar, som stå under större träd i skogen) och stammen lagom grov som skaft, hugges av, uppkvistas och några av toppgrenarna på ena sidan avhuggas lagom långa till pinnar. Detta verktyg är troligen det enda lantbruksredskap, som bibehållits lika och använts till samma ändamål under tusentals år.

Svedjelandsbränningen i Övra Kulla skilde sig från förra århundradets fällor något, enär man här endast brände där det var mindre buskar och träd, och där man kunde på bästa sätt övervaka elden; ej heller brändes det varje år utan då lämplig mark fanns i närheten av åkrarna. Rågen togs här av med lie i stället för skära, vilket redskap användes under förra århundradet.

Förutom värdet av rågen fick man några år framåt utmärkt mulbete för djuren, och det var närmast därför fällbränningen här gjordes — en ny beteskultur.

Sistlidna sommar gick jag i skogen vid ovannämnda plats och såg flera "fällor" intill varandra med god betesskörd, där det var liksom hägnade fållor där djuren betade vid olika tillfällen.

Före 1870 var det vanligt med svedjebruk i Rumskulla, Södra Vi m. fl. socknar vid de flesta bondgårdar och torp.

När en arrendator eller torpare brände en fälla var det vanligt, att markägaren tog sin andel i skörden, i en del fall ända till 50 procent. Att ordna en fälla med de primitiva verktyg, som förr användes, var ett tungt arbete. De arbetare, som sysslade med detta, ansågos äta onaturligt mycket. Ett gammalt lantligt ordspråk säger: "Han äter som en fälle-kar", detta om en pojke eller ungdom, som äter särskilt mycket. Enligt uppteckning, som

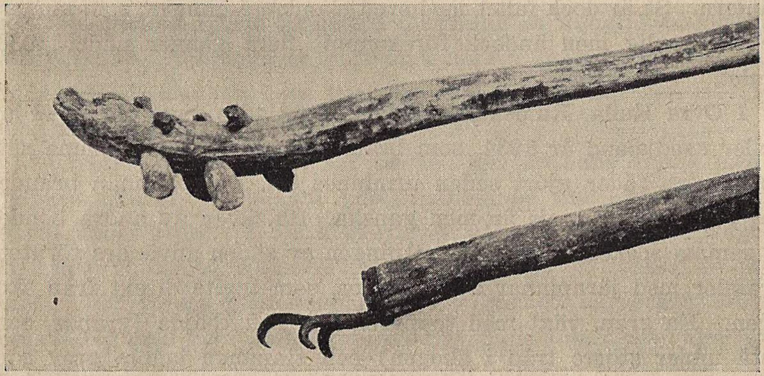

Ingen skillnad på rasslor för tusentals år sedan och nu.

jag gjort efter min far från Södra Vi socken, ordnades en fälla på följande sätt:

Arbetet började i maj med att "riska", d. v. s. hugga ned en- och andra buskar av barrträd. Sedan bilades med yxa — sågar funnos ej — de större barrträden omkull och kvistades. Dessa voro i många fall grova timmerträd. Arbetet fick så vila tills efter slåttern, då man "bröt lövet", d. v. s. alla lövträd höggos ned och lövet hackades av och bands i kärvar, som torkades och hässjades eller stackades till vintern, då det användes som foder åt fåren. På hösten hopsamlades lövveden, vilken liksom lövet kördes hem på vintern. Följande år på sensommaren brändes

fällan, allt ris, gräs, mossa och småstubbar brändes upp. Sedan rösslade man, d. v. s. rödjade. Alla grova stockar voro endast kolnade i ytan och de togos till stängsel omkring det brända området.

Stängslet byggdes på ett primitivt sätt, stockarna lades i, som det kallades ”skalkor”, 3 à 4 över varandra med grovändan mot marken efter varandra. Mellan dessa stockar placerades mindre stockar eller störar med ena änden mot marken, ”snes”. Då fällan var rödjad, besåddes den med råg, som nedkrattades med rasslor. Rågen var som vanligt färdig påföljande höst, då den skars med

I Rumskulla krattades säden ned 1934 på samma sätt som för 1,000 år sedan. Endast klädedräkten skiljer.

skära och bands i ”nekar”, som hopsattes för torkning i ”travar” på vardera 24 kärvar, vilka efter torkningen bars hem till logen eller till körväg för att därifrån köras hem. Någon sommarväg fanns vanligen ej till fällorna. Nästa vinter hemforslades och sönderhöggs ”smetveden” från stängslet.

Vanligen besåddes fällan med timotej i rågen för att sedan i några år bli ett utmärkt bete åt djuren, tills skogen åter tog herraväldet och efter 40 à 50 år återigen förvandlade marken till vad den var före fällan.

I södra Småland grävde eller hackade man ned potatis mellan stenar och stubbar i den askbemängda jorden och sådde så rågen, innan potatisen plockades, för att på detta sätt få mylla och råg nedkrattad. Denna uppgift har lämnats mig av f. d. banvakt Jönsson, Almviks by, som var född och uppväxt i Urshults socken. Han berättade också, att man vid själva svedjebränningen brukade steka potatis vid stubbar och stenar i askan.

Innan potatisen var i bruk, sattes rovor på fällor. En strof i en vaggvisa från Södra Vi socken täljer härom:

Bonden sådde rovfrö på fälla,
de åts opp, de stals bort om kvälla.

Då rågen bars hem, var man noga att ingen spillsäd kom bort, och därför hade man stora tygskynken omkring säden i ”bujan” eller bärvidjan.

Svedjelandsbruket har säkerligen i Småland under gången tid utgjort en viktig del i folkhushållningen, därom vittnar de många gårdar, byar och torp, som fått sina namn från detta bruk, såsom Brånstad, Bråna, Brånhult, Bråneholm, Brånefall, Brofall, Gåsefall, Falla, Fälla, Faldet, Isfall, Slättfall, Ramsefall, Ringsfall, Snärsfall, Fiefall, Bjärkefall, Rönnefall, Skvagerfall, Elgefall, Fallebo, Svedarna, Bollsvedarna, Grönsved, Hornsved, Stensveden, Nysveden, Ljungsvederna m. fl.

Här och var i skogarna, mest i hagmarker, som en gång varit slätterängar, ser man mängder av mindre stenrös, som vittnar om den tid, då fällan här förvandlades till slätteräng.

I boken ”Försök till Ett Landskaps Beskrifning uti En Berättelse om Tunaläns Sefwede och Asbolands Häraders Fögderi”, 1772, skriver häradsfogde Magnus Gabriel Craelius: ”Skogsbonden torde tycka, att jag träder honom för nära, därmed, att jag råder honom hushålla sparsamt med skogen, och icke svedja i tallmoar, men om han aldrig så litet vill eftersinna, hur litet allt skogsbruk, med bräder och tjära, lönar sig, och räkna efter, att han därmed icke förtjänar så mycket om dagen, som en arbetsfånge, så länge han måste giva fyra till fem tunnor tjära och sex till åtta tolfter bräder för en tunna spannmål, samt att sällan lyckas med svedje på tallmoar, så skall han finna, att om i stället

för, att om hösten hugga sågtimmer och bryta tjärtyre, samt det om vintern framköra, och om våren såga och sönderhugga, samt sedermera om sommaren till köpingen eller staden utköra, han bröt upp sten ur åkern i tjällossningen om våren, körde bort den, antingen om sommaren eller vintern, i stället för andra körslor, rothögg och dikade om sommar och höst, då bärgningen ej hindrade, så skulle han på ett år, få så mycket uppodlad jord, som kunde vart tredje år ge så mycket avkomst av sig, som svarar mot ett helt års skogsarbete. Jag vet nog, att härtill svaras, det redan är så mycket odlat som kan odlas, och vi hava gödsel till, men det är utan grund. Ty jag påstår, att intet skogshemman finns här i fögderiet som icke ännu kan ansenligt till åker och äng uppodlas. Men felet består däri, att en bonde icke mäktar ensam göra någon kostsam uppodling, och grannar komma sällan, eller aldrig, därom överens. Därav händer, att det är rart höra någon mosse blivit uppodlad, eller något sådant kärr, som fordrar stark dikning eller rothuggning, änskönt icke ett ibland tio hemman finns, som icke har lägenhet till sådan uppodling...

...Det torde någon tycka, att jag talar tvärt emot mig, då jag först säger, att svedja är skadligt på tallmoar, och sedan tillstyrker svedjan på samma ställe, men det är olika mellan sådant svedje, där man vräker ned stora skogen, och uppbränner alltsamman, och sådant, där man utgallrar allt stort virke och endast uppbränner riset, så mycket som det förra skadar, så mycket gagnar det senare...

...Rätta svedjefall, som gagnas till rådsäde, bestå merendels här i orten av mulljord, vilken då hon är gräsbunden, kallas hoves- eller hagmark. På densamma växer mest små tallar, gran, björk och en, samt där och var i sidderna, al. Denna slags skog, växer här mycket snart, om den hanteras rätt, och om allenast mogna fröträn lämnas i hygget, vilka väl fredas för eld, kan man inom trettio år, med säkerhet, få uppbärga gröda efter tvenne hyggen. Svedjande på sådan odel hålles därför för att vara ej allenast gagneligt och lönande, utan ock oundgängligt nödigt för mullbete till kreaturen. Ty därest skogen icke på detta sätt undanröjes, är den, som man kallar det, så girväxt, att den förkväver gräset. Men jag måste erinra, att icke alltid och allestädes så är.

Jag får icke neka, att det hänt och händer, att man inom 30 år med fördel, i anseende till rågskörd, kunnat och kan gagna denna slags skog genom svedjande. Men att horves- eller hagmarken därav försämras, visar erfarenheten. Ty efter så tätt på varandra följande hyggen, ser man alltid horvesmarken bliva sämre, lingonris, samt ljung infinna sig efter sista hygget, när de efter första icke syntes.

Där man vill hava horvesmark, bör man därför, när å samma ställe är stor skog, första gången svedja, och beså svedjan med säd, samt sedan säden är avburgen, hålla svedjan fredad två till tre år, och därefter först nyttja henne till slåtter eller mulbete och när efter åtta eller tolv års förlopp, platsen åter blir med små skog överväxt, då rödja bort all småbarrskogen, låta riset ligga på marken till förruttnelse, utgallra lövskogen och så laga att ingen barrskog finns i hagen, utan allenast lövträd, så tätt att marken av dem har tillräcklig skugga, med ett ord, hagar böra, sedan de en gång, genom svedjande blivit avröjda, aldrig svedjas."

Inte bara på ovan citerade ställe utan på flera håll i boken varnar Craelius bönderna för att svedja både i tid och otid, men likväl fortgick seden tills lagen lade hinder i vägen på 1870-talet. Det berättas till och med att flera bönder hade huggit ned skogen och gjort fällan i ordning men inte vågade bränna, då någon granne kunde ha anmält honom.

NÅGRA GAMLA LÅTAR FRÅN BYGDEN

Av ERIK SOOP

Egentligen kunde det nästan vara onödigt att skriva och göra propaganda för gammal svensk folkmusik och folkdans, ty bägge delarna är sedan några år tillbaka så väl omhuldade, att de facktiskt befinner sig i högsta välmåga. Och dock var det inte längesedan, man allmänt veklagade över deras snara död, i synnerhet folkmusikens, svårt misshandlad som den var av dragspelen och på sistone häftigt ansatt av jazzen.

Farhågorna har dessbättre visat sig vara betydligt överdrivna. Än i denna dag spelar svensken på förfädrens vis. Än i denna dag låter upplänningen sin nyckelharpa surra både på danstillställningar och julgransplundringar. Nyckelharpan, detta urgamla nordiska instrument, som man trodde nästan var utdött, tycks åter börja vinna terräng. Vad fiolerna angår, så tycks det riktigt ha blivit på modet både att spela på dem och att tillverka sådana, och det sägs, att på sina håll kan icke en snickare få något anseende, om han inte gjort antingen en fiol eller ett par skidor, och det sägs därtill, att allt fler av de gamla felor, som finns här i landet, åter börjar plockas ned från stuguväggen, där de hängt och blivit dammiga, för att putsas och förses med strängar. Och så låter man de gamla melodierna ljuda — om man kommer ihåg några förstås. Märkvärdigt nog kommer man ihåg rätt många, och det är tack vare en och annan gammal veteran med gott minne. Så har en stor del gamla låtar blivit bevarade och förmedlade till den ungdom, som nu "börjat plocka ned fiolerna från väggarna", ty det hör till saken, att det framför allt är de unga, som mest intresserar sig för fädernas musik, och det är som exempel på vad svenska ungdomar, som aldrig haft

en tanke på att uppträda som "spelmän", ändock kan ha inombords, några låtar här meddelas årsbokens läsare, ej därför att de skulle vara särskilt gamla eller eljest märkvärdiga såsom allmogemusik. Tvärtom. Ingen av dessa låtar torde ha någon hög ålder, men jag aktar mig att säga något bestämt därom. Det finns låtar, som man kan spåra flera hundra år tillbaka i tiden, medan det å andra sidan finnes alldeles nya kompositioner med lika ålderdomlig klang, och när allt kommer omkring, så är väl ändå huvudsaken, att låtarna går i den gamla trevliga stilen, och deras ålder en bisak.

Det har alltså blivit modernt att spela låtar, både äldre och nyare, och vad som är bättre, det har också blivit modernt att dansa de gamla danserna. Det gäller både de egentliga folkdanserna och de nyare, såsom hambon och schottisen och valsen och polketten. Till och med krösepolkan har börjat tas till heder igen. Det är den där som går på trallen: Du och jag och Petter, skulle vakta getter... Egentligen heter den kreutzerpolka och är ej alls gammal. De flesta äldre personer har den nog i friskt minne. Både krösepolkan och de andra uppräknade danserna har emellertid inhemska tag i sig, och det är väl ändå därpå det kommer an. Det enda beklagliga är, att den riktiga gamla tretaktspolskan allt fortfarande torde få höra till det förgångna, vad dansen beträffar, ty ingen nu levande vet riktigt, hur den dansades.

Egentligen är det inte så underligt, om folk börjar tröttna på jazzen, ty den är ju så att säga icke tillklippt efter svenska behov. Negrerna i all ära, men nog förstår man, att den okonstlade musik, som svartingarna totat till åt sig som ett uttryck för sin primitiva livsglädje (måtte inga negrer läsa vad jag skriver) inte i längden kan hålla stånd mot vår egen urgamla folkmusik, uppvuxen som denna är i ett kultursamhälle, utvecklad av svenskar genom seklerna, en tvillingbror till vårt svenska språk. Att spela låtar är att spela på svenska; att spela jazz är att spela på hottentottiska, kan man säga. Motsvarande gäller i viss mån också om dansen.

Det finns många olika slag av folkmusik, både världslig och religiös. Den religiösa, som var rent ljuvlig att åhöra enligt vad

de gamle försäkrar, bestod av psalmer, bygdepsalmer, som de brukar kallas, och komponerades även den av folket självt. Det var före notböckernas och "oljeverkens" tid, och det sägs, att de sjöngs med bra mycket större kläm än psalmerna i våra dagar. Men det fanns även bland den världsliga musiken flera sorters låtar, som icke var gjorda blott för nöjes skull utan som hade en uppgift att fylla i det praktiska livet. Till dessa hör vallåtarna, som vanligtvis blåstes på kohorn, eller möjligen på vallpipa, för att locka på "krittera" eller stundom för att skicka bud till hemmet över skog och sjö, då fara hotade vallpigan. Om ett får hade kommit bort från hjorden, blåste man fåralåten efter det, för att det skulle komma igen, och var det en get, fick man ta till getlåten o. s. v. Det var så enkelt som helst. Många av dessa vallåtar går ännu igen i andra gamla låtar, såväl psalmer som polskor, och det bästa man kan säga om en låt, det är att den har vallhornstoner i sig. Historierna är mångfaldiga om de tillfällen, då musiken spelat en framstående roll inom andra av näringslivets områden i gamla tider, som då det gällde att få igång kvarnar, som inte ville gå, eller att hjälpa till vid särskilt svåra byggen och mycket, mycket annat. Att återföra dessa gamla sedvänjor är visserligen icke min avsikt, men när allt kommer omkring, skulle man ju med samma verkan kunna spela t. ex. en kvarnpolska för en maskin i våra dagar som fordom för ett tredskande kvarnhjul.

De här meddelade låtarna hör avgjort till det världsliga slaget, ehuru en av dem handlar om en nog så allvarlig förrättning, nämligen potatissättning. Det är den av Östen Johansson spelade marschen från Gärdserum. Se, saken var den, att låten spelades av en bonde för att underlätta arbetet för sina tre söner, när de skulle sätta potatis (och förmodligen för att själv slippa att arbeta). Sönerna hade det nämligen inte så lätt, då de alla hade fel på ena benet. Den ene hade träben, den andre var låghalt, och på den tredje satt foten på tvären. Men nu gick det galant med musik till, för först gick han med träbenet och trampade upp hål i åkern, sedan kom den halte och lade ned "perat", det föll sig ju så naturligt för honom, och till sist kom han med foten och myllade igen spåren. Inte för att jag garanterar, att historien

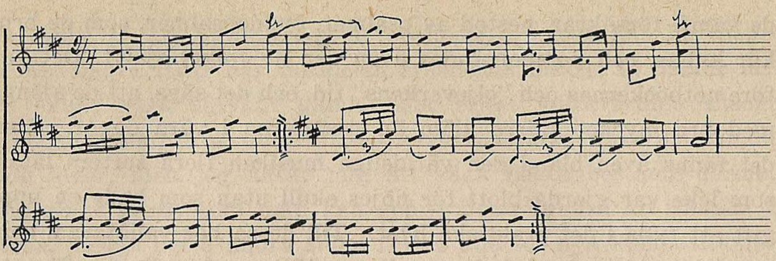

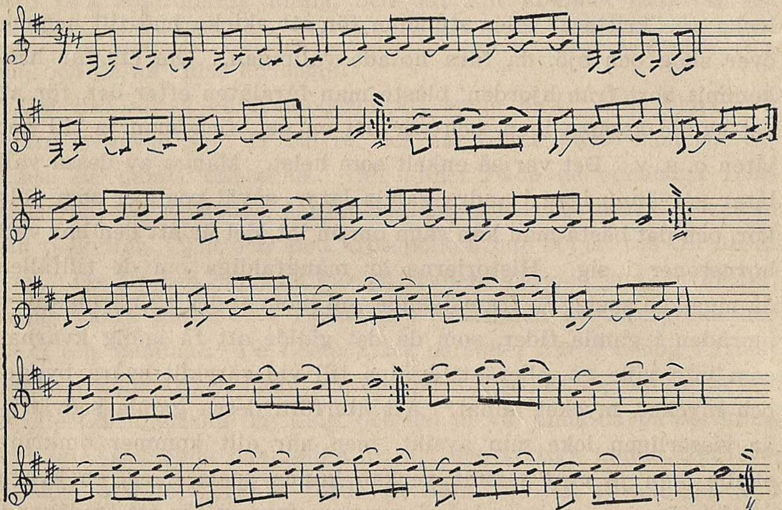

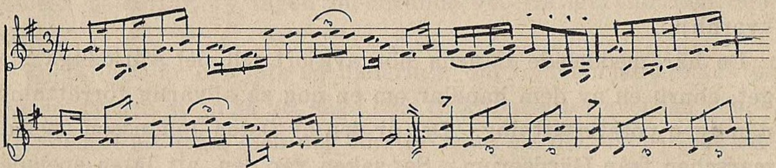

är sann eller att låten är äkta, den låter nästan som en bevärings-trall, men eftersom historien är bra och låten är bra, så har de fått komma med. Det sista gäller också om polskorna 3 och 4 och även gökvalsen, som inte heller den är något märkvärdig i och för sig eller särskilt ålderdomlig, men den är beskedlig och hemtrevlig och så där lagom stadig och präktig, som man vill tänka sig gångna tiders folk.

Om polskan n:r 2 har jag mina starka misstankar, att den alls inte är någon polska, utan bara en sekund till en riktig polska,

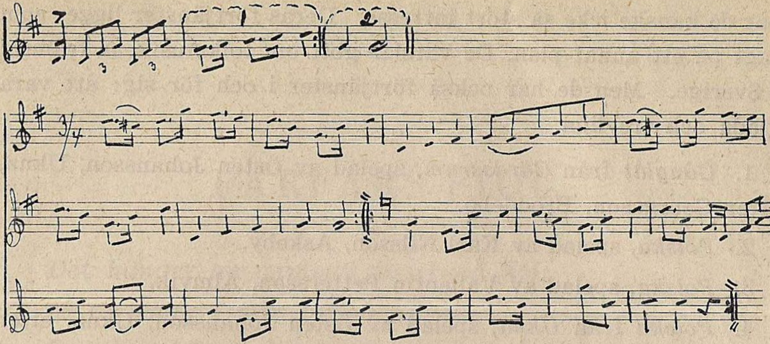

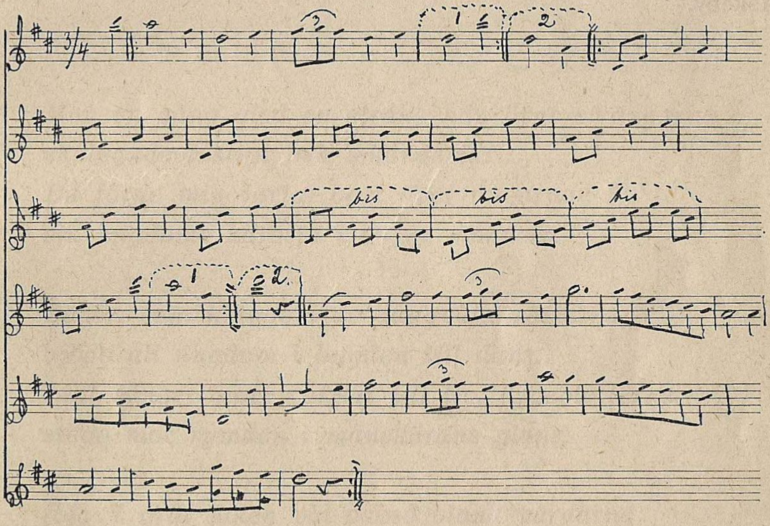

fast Karl Nilsson bedyrar, att den både spelas och dansas hambo efter precis som den är, i Åtvidaberg. Mitt i polskan spelade Nilsson en överskjutande taktdel, som gjorde, att det hela kom i baktakt, men han påstod, att det hörde till. Den skulle gammelfolket ha att vända på, sade han, men det var väl ändå bara förtal. Här är den borttagen, fast den kanske var bra att ha föralldel.

Här överlämnas alltså låtarna i all anspråkslöshet till läsarna att spelas och begrundas. Betraktade såsom allmogemusik enbart

har de kanske icke så stort intresse. Deras förtjänster ligger som sagt på ett annat plan. De varslar gott om folkmusikens framtid i Sverige. Men de har också förtjänster i och för sig: att vara glada och trevliga.

1. *Gånglåt* från *Gärdserum,* spelad av Östen Johansson, Ukna, efter Georgsson, Broddebo.

2. *Polska,* spelad av Karl Nilsson, Askeby.

3. *Polska,* spelad av Vallentin Pettersson, Almvik.

4. *Polska* från *Ukna,* spelad av Östen Johansson, Ukna, efter Frans Karlsson, Kolsebro.

5. *Gökvals* från *Åtvidabergstrakten,* spelad av Karl Nilsson, Askeby.

FARFARS FIOL.

Det hänger en gammal svartnad fiol
på en vägg i min farmors rum.
Den har hängt där i många ensliga år,
och jag minns den ej annat än stum.

— — —

Men en gång gled en stråke hän över strängarna
skälvande lustigt och lekande lätt.
Då förde min farfar bort över ängarna
sin ungdoms käresta i en yr menuett.

Toner, som klungo i de daggvåta nätterna,
bjödo all ungdom i bygden till dans.
Likt sånger, som vaknat till liv, flageoletterna
stego mot rymden i månskärans glans.

Ibland grät fiolen väl också bland vårdarna,
när hänsovna fränder vigdes till stoft.
Men oftare sjöng den i bröllopsgårdarna,
då luften stod full av syrenernas doft.

I sorgens stunder, under kvalen och plågorna,
sjöng den till lisa för pinade bröst.
Den dövade tvivlet och tystade frågorna,
tröstande milt som en moders röst.

Dock nynnade strängarna ljuvast de gångerna,
då sakta de sövde de små till dröm.
Som vindsus ljödo de vackraste sångerna,
och stråken darrade smeksamt öm.

Till sist blev farfar gammal och grånade,
nedböjd av bördor och strävsamma år.
Då var fiolen den vän, som åt honom lånade
minnen och drömmar från ungdomens vår.

— — —

Fiolens klang var så underligt spröd,
då den hördes en gång — den sista.
Det var, när farfar fördes bort som död....
i en svartmålad enkel kista....

Sen fingo strängarna orörda brista....

Sune Larsson.

HUR GRÄNTZÖ KANAL KOM TILL

Av BERTIL SCHOTTENIUS

(För några år sedan fann förf. i Västerviks hamns arkiv en del papper rörande Gräntzö kanal samlade under boktiteln "Handlingar och Protocoller hörande till Gräntzö Canal Inrättning". Av dessa framgick när denna byggdes men de voro mycket ofullständiga så någon riktig klarhet i hur och av vem arbetet utfördes fick jag inte. Sedermera lyckades jag i hamnens gömmor hitta rekvisitioner, arbetslistor, allegat o. d. och från en på rådhuset företagen arkivundersökning erhöll jag ytterligare handlingar, av vilka jag tydligt kunde utröna på vad sätt kanalen tillkommit.

Då ett återgivande av en massa namn och data av mindre betydelse skulle bli allt för tröttande för eventuella läsare, har jag här nedan gjort ett sammandrag av vad jag tror kan vara av intresse för bygdens befolkning.)

För att erhålla en bekväm förbindelse mellan Västervik och den norra skärgården hade uppgrävning av sundet över Gräntzölandet, det s. k. Gräntzö sund, varit påtänkt redan på 1600-talet. En trafikabel kanal mellan Gudingen och Lucernafjärden skulle för skärgårdsbefolkningen betyda en genväg på flera mil. Som det nu var, var denna vid sina besök i staden hänvisad att ro eller segla runt Gräntzölandet, vilket ej endast var en lång omväg utan vid svårt väder kunde vara mycket riskabelt och mången gång omöjligt.

År 1799 sammankallade därför häradshövding Liljenstolpe representanter från Lofta, Loftahammars, Eds och Tryserums socknar samt Västerviks stad till möte å tingsstället, för att där dryfta förverkligandet av en sådan kanal. Av landsbefolkningen hade infunnit sig controllören Rydström, öborna Botvid och Anders Andersson från Sladö samt rättaren på Södra Malmö John Johansson och från staden politieborgmästaren C. Egge, rådman Lönnberg och handelsmännen Engström och Tenger.

Dessutom hade som sakkunnig tillkallats mag. Ankarswärd. Denne sistnämnde hade uppgjort en skiss över sundet, varav framgår att detta var 900 alnar långt, 6 alnar brett och mellan ½ och 1 fot djupt. Han föreslog nu upprensning av detta till ett djup av 4 fot. En, som det heter, bekväm och gagnelig roddväg skulle därigenom kunna erhållas. Enligt hans beräkningar skulle kostnaden för detta arbete ej uppgå till mer än 800 riksdaler banco. Detta förslag blev emellertid aldrig realiserat, troligtvis på grund av de då rådande oroliga tiderna.

Den som satte liv i ortens befolkning var emellertid landshövdingen i Kalmar län generalen och kommendören G. de la Grange. I en skrivelse till magistraten i Västervik, daterad den 2 oktober 1813, säger han sig med bekymmer erfara, att intet göres för att åstadkomma en för näringarna så viktig kommunikationsled. Han fordrar, att förberedelser för arbetet genast påbörjas och lovar att av egna medel tillskjuta 100 riksd. banco samt att han av länets hushållningssällskap kommer att utverka 200 riksd., så snart arbetet med grävningen påbörjas. Detta hade avsedd verkan. Magistraten skyndade att ge stadens äldste och handlande del av landshövdingens skrivelse. En kommitté tillsattes, vilken uppdrog åt kaptenen vid Väg- och vattenbyggnadscorpsen Fredrick Malmborg, som då var sysselsatt vid Göta kanal, att utarbeta förslag till grävandet av en kanal vid Gräntzö sund. Han upprättade tvenne förslag, det ena avsåg uppgrävning av det gamla sundet till ett djup av 4 fot, vilket borde vara tillräckligt för mindre farkoster och skulle draga en kostnad av 800 riksd. banco; det andra gick ut på grävning av en kanal på ett enligt kapten Malmborgs mening mera tjänligt ställe. Kanalens bredd i vattenytan skulle då bli 30 fot, bottenbredden 10 fot och djupet 7 fot. Kostnaden för byggandet av en sådan skulle uppgå till ej mindre än 3,400 riksd., en på den tiden betydande summa. Till att bestrida utgifterna för dessa förslags upprättande bidrog stadens handlande med 100 riksd. ur sin egen tolagskassa samt herr Fredrick Falk, som privat skänkte 100 riksd.

Dessa åtgärder, som av stadens magistrat vidtagits för kanalens förverkligande, funno nåd inför länets hövding. I ett brev av den 6 december 1813 uttrycker han sin tillfredsställelse över

innevånarnas intresse. Han ålägger magistraten att framföra hans tack till herr Falk för det ädelmod, han visat genom sin gåva och lyckönskar staden till att ha en sådan man till borgare. Av konungen lovar han utverka rätt att i kronoparken vid Norrlandet hugga det virke, som åtgår till byggandet av kanalen. Dessutom ställde han i utsikt, att i Kalmar befintliga fångar från franska kaparfartyg skulle få utföra grävningsarbetet. Kostnaden för uppehället av såväl dessa fångar som bevakningsmanskapet skulle bestridas av statsmedel.

Glädjen över det intresse och den frikostighet landshövdingen visat för kanalprojektets förverkligande synes vara allmän. I skrivelser, späckade med underdånighetsbetygelser, tackar magistraten å stadens innevånares vägnar landshövdingen för vad han gör för stadens och ortens bästa och för den kärlek och omtanke han hyser för Västerviks stad. Av de förslag, som upprättats av kapten Malmborg, föredrogo kommitterade det mindre, enär de ansågo en genomfartsled med 4 fots djup tillräcklig och för övrigt vågade de ej inlåta sig på ett företag vars kostnader stego till så enorma belopp, som det större torde göra. Enligt kapten Malmborgs utsago skulle en upprensning av det gamla sundet stanna vid 800 riksd., men kommitterade befarade, att minst 1,500 riksdaler torde komma att behövas. De föreslogo därför bildandet av ett bolag med 150 aktier, varje aktie å 10 riksd. Teckningslista skulle kringskickas till såväl Västervik som Kalmar. För att Kalmarborna skulle bli intresserade anhölls att landshövdingen i stället för gåvan av 100 riksd. ville teckna sig för 10 stycken aktier. Detta skulle ha till följd att många i Kalmar boende personer skulle följa ett så lysande exempel och ävenledes teckna sig för aktier. Å teckningslistan utlovades 5 % ränta på utlagda penningar i evärdeliga tider och dessutom skulle var och en aktieägare erhålla del av den beräknade vinsten. Denna skulle bestå i den avgift, som skulle erläggas för trafikerandet av kanalen samt de avgifter som stadens saltimportörer skulle åläggas för varje tunna salt, som infördes till Västervik. Staden hade nämligen skyldighet att årligen införa minst 4,000 tunnor salt, varför en icke föraktlig summa genom ett sådant beslut skulle tillföras kanalen.

Ett bolag bildat under sådana förutsättningar tycker man borde kunna se ljust på framtiden. Fri arbetskraft, fritt arbetsmaterial samt dessutom inkomster genom kanal- och saltavgifter. Aktieteckningen gick också över förväntan väl. I Västervik tecknades ej mindre än 172 aktier och i Kalmar 99, detta till största delen beroende på, att landshövdingen i Kalmar och borgmästaren i Västervik föregingo med gott exempel. Bland aktietecknarna finna vi sådana personer som expeditionssekreteraren Risselsköld, borgmästarna Egge och Maechel, handelsmännen Tenger och Fogelmark m. fl., alla kända för sin patriotism och sitt ädelmod. Bland i Kalmar bosatta tilldrager sig särskilt tvenne uppmärksamhet, nämligen doktorinnan Bäckerström och hovpredikanten Lindbäck, som tecknade resp. 20 och 4 aktier, vilka de skänkte till Cederflychtska fattighuset. Skärgårdsbefolkningen, som väl hade den största nyttan av att kanalen kom till stånd, synes däremot ej ha varit intresserad för aktieteckningen. Ovannämnde Risselsköld var ägare till den äng, genom vilken kanalen skulle grävas. Han ställde sig mycket förstående för förslagets förverkligande och upplät kostnadsfritt den mark, som erfordrades.

Våren 1814 påbörjades arbetet. Den 26 maj anlände från Kalmar de mycket omtalade kaparfångarna jämte bevakning. Befälhavare för truppen var fänrik Roback och bevakningsmanskapet utgjordes av soldaterna Mars, Flink, Vall, Vinge, Styf och Krut. Fångarna voro Kampe, Dreijwitz, Klints, Lübers, Jansson, Wetter, Tollback, Ullrick, Köpky, Castell, Barens, Brydigan, Meijer, Bonge, Marme, Dühn, Colm och Smidt. Dessa tillhörde besättningen på ett av svenskarna uppbringat franskt kaparfartyg. Dessutom deltogo 25 personer av ortsbefolkningen i grävningsarbetet och bland dessa finner man ganska många lustiga namn som Fader Måns i Sundet, Ola i Grindstuga, Jan Kruslock o. s. v. Efter arbetslistorna att döma har grävningen i stort sett utförts av bevakningsmanskapet och civilbefolkningen. Sällan har mer än 13 av fångarna samtidigt deltagit i arbetet. En lång apoteksräkning tyder på att sjukmönstring förekom även på den tiden, och att engelskt salt ansågs som ett utmärkt botemedel. Den 2 juni försvann fyra av fångarna, men jag har ej lyckats utforska om de rymt eller frigivits, troligt är dock att de rymt. En fånge,

Tollback, frigavs den 6 september, enär han var hemmahörande i Danzig och de övriga återsändes till Kalmar i slutet av september och återkommo aldrig. Arbetet upphörde därefter på grund av för högt vattenstånd.

Grävningen återupptogs nästa år av soldater från Calmar regemente och civila arbetare och pågick med uppehåll under vintermånaderna till slutet av år 1817, då arbetet var slutfört och kanalen klar för trafik. Stormar och högt vattenstånd hade flera gånger förorsakat ras och kullkastat de gjorda beräkningarna. Den kanal, som enligt kalkylerna skulle byggas på en sommar, tog inte mindre än fyra år och kostade 5,276 riksd. Det framgår ej av tillgängliga handlingar, om kanalbolaget ändrat åsikt och beslutat bygga kanalen efter det av kapten Malmborg utarbetade större förslaget, men allt tyder på att så skett. Det rykte, som förtäljer att kanalen grävts av ryska krigsfångar, härleder sig nog från, att besättningarna på de franska kaparfartygen möjligen utgjordes av fångar, som fransmännen tagit i de länder, de ockuperat. Ovanstående fångars namn tyder ju ej på fransk härkomst. Sett ur svensk synpunkt voro de dock franska kaparfångar. Det arbete de utförde vid Gräntzö kanal var dock minimalt och man kan gott anse, att denna grävdes av svenska soldater och ortsbefolkningen.

Trots de dryga kostnaderna lyckades det kanalbolaget att finansiera företaget till största delen beroende på de avgifter, som influtit för till Västervik infört salt. Någon utdelning på aktierna i ”evärdeliga tider” blev det dock inte. Kanalen var med all säkerhet skärgårdsbefolkningen till stor nytta. Trafiken därigenom synes ha varit ganska livlig, men några större summor i kanalavgifter blev det dock ej. Inkomsterna bestod huvudsakligast av de saltavgifter, som stadens handlande ålagts att betala. Man kan tycka att dessa blevo orättvist beskattade, men genom kanalens tillkomst sökte sig den skärgårdsbefolkning, som förut gjort sina inköp i Skeppsgården och Valdemarsvik, till Västervik och affärsmännen fingo därigenom en viss kompensation, men med åren tröttnade de på att erlägga saltavgifterna och omkring 1860-talet upphörde dessa alldeles.

Åren gingo och kanalen behövde repareras och moderniseras.

Medel till detta kunde dock ej kanalbolaget anskaffa utan nödgades begära hjälp av stadsfullmäktige. Den 18 juni 1872 träffades överenskommelse, att kanalen skulle övertagas av staden i det skick, den befann sig. En kanaldirektion med lektor Berlin i spetsen ingick till Kungl. Maj:t med begäran om statsbidrag för breddning och förbättring av kanalen. En kapten från Väg- och vattenbyggnadskåren utarbetade förslag till arbetets utförande och kostnadsberäknade detsamma till 12,000 kronor. I detta ingick bland annat utförandet av en rullbro av järn samt uppförandet av en kanalvaktstuga. I statsbidrag erhölls 8,000 kronor och vad som ytterligare behövdes skulle tagas från Bro- och hamnkassan. Arbetet, som omedelbart påbörjades av Stockholms dykeribolag, var klart för avsyning på senhösten 1873. När fångdammarna öppnades och kanalen vattenfylldes, visade det sig att kanalbron låg i vattenytan. I stället för att beräkna höjden av bron till fem fot över högvattenytan hade den gode kaptenen beräknat den efter lågvattenytan. Kanaldirektionen fick bekymmersamma dagar. I skrivelse till Kungl. Maj:t framhålles att en av Väg- och vattenbyggnadskårens officerare uppgjort förslag till kanalens fördjupning och förbättring utan att företaga några bottenprov eller ens själv besöka platsen. Han hade nämligen aldrig varit vid kanalen. Samtidigt begärdes ytterligare statsbidrag och det lyckades verkligen direktionen att erhålla 3,000 kronor. En löjtnant A. Klintberg fick sedan i uppdrag att upprätta nytt förslag och i oktober 1874 var kanalarbetena slutförda till såväl stadsfullmäktiges som Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens belåtenhet. Kanalarbetet, som enligt det först upprättade förslaget skulle kostat 12,000 kronor, kostade nu ej mindre än 28,000.

Uppmuddrings- och reparationsarbeten ha sedan den tiden flera gånger utförts, men som storleken på skärgårdsbefolkningens farkoster ökats högst väsentligt under de senaste decennierna, är en ombyggnad av kanalen ett länge närt önskemål. Nuvarande hamndirektionen har hos vederbörande myndighet anmält ombyggnaden såsom beredskapsarbete, men under nuvarande förhållanden är det otänkbart att få den saken förverkligad.

ROTEAFTNARNA I UKNA

Av HARRY ALDENIUS

Det var år 1938 som de s. k. roteaftnarna började i Ukna. Det tillhör deras förhistoria, att Ukna sedan lång tid tillbaka är indelat i sex skolrotar, vilka i viss mån sammanfalla med de gamla husförhörsrotarna. Framför allt i några av dessa rotar är befolkningens känsla av inbördes samhörighet synnerligen utpräglad. I medelpunkten för deras samhörighetskänsla står rotens egen skola, där icke allenast barnen får sin undervisning utan där också de äldre samlas — framför allt till årsexamen, som är en stor folkhögtid, men också till andaktsstunder.

De olika rotarna ha sina särskilda namn. I regel äro de uppkallade efter de största byarna inom sitt område. Ukna har en rote, som kallas för Ekviks rote, och en annan, som går under benämningen Kolsebro—Stjälkhammars rote. Det hör också till roteaftnarnas förhistoria, att församlingens pastor sommaren 1938 inom Ekviks rote gjort ett försök med ett s. k. husförhör. Det blev inget husförhör i gammal mening, utan roteborna fingo helt enkelt samlas en vardagseftermiddag på en vacker plats i Ekviks by till bibelstudium och till otvungen samvaro med varandra. Både äldre och yngre voro med. Barnen fingo roa sig en god stund med folkdanser och folklekar, i vilka för övrigt även flera vuxna deltogo. Försöket slog väl ut och blev mycket populärt.

En av dem, som var med vid detta "husförhör" och som blev mycket entusiastisk för denna form, var läraren vid Kolsebro—Stjälkhammars skola *Stellan Jonsson*. Han var själv son av denna bygd och ägde för övrigt en bondgård, sin fädernegård, belägen inom Ukna socken. Det är nästan för litet att säga, att han kände sig ett med befolkningen i sin bygd. Han var ett med den.

Han rörde sig i stugorna och bland roteborna som fisken i vattnet. När Stellan Jonsson trädde inom dörren, var det blott en av de egna, som de hälsade välkommen. Därför kändes det överallt i bygden, som om en nära anförvant ryckts bort, då Stellan Jonsson 1941 hastigt dog, blott 44 år gammal. Men hans bortgång innebar också en svår förlust för hembygdsforskningen och hembygdsvården inom socknen. Stellan Jonssons stora intresse var nämligen — jämte skolarbetet eller rättare sagt hand i hand med detta — hembygden, dess liv förr och nu. Med både aktning och upptäckarglädje granskade han gamla protokollsböcker ur sockenarkivet och gulnade papper från bykistan. Till komplettering och utfyllnad av detta material tog han också vara på vad minnesgoda åldringar inom roten hade att berätta från äldre tider. Under de sista åren av sin levnad hade han även påbörjat en undersökning av ödetorpens förekomst inom området och sökt pricka in dem på en av honom själv uppgjord karta.

Men vad Stellan Jonsson genom sitt trägna och noggranna forskararbete så lärt känna om hembygdens äldre livsförhållanden, hade han aldrig en tanke på att behålla blott för sig själv. Nej, han ville, att roteborna skulle lära känna så mycket som möjligt om den bygd, som var deras, och därigenom förnimma sambandet med gångna släkten, som före dem odlat samma jord. Främst fick han naturligtvis tillfälle att väcka detta intresse hos sina skolbarn. Men det stannade icke vid detta. Medvetet eller omedvetet kom han gärna in på sådana ting, när han var omkring i hemmen eller när han träffade rotebor ute på byvägen och de hade tid för en pratstund. Genom sin entusiasm kom han att bli en väckare av bygde- och samhörighetskänslan.

Jag har uppehållit mig ganska utförligt vid detta, därför att det utgör bakgrunden och förklaringen till roteaftnarnas uppkomst liksom också till den särprägel, som utmärker dem. Själva den tändande gnistan till dem kom emellertid från en av de äldre kvinnorna inom roten, som i något sammanhang råkade säga, så att Stellan Jonsson hörde det: ”Tänk om också vi här i Kolsebro och Stjälkhammar kunde anordna något sådant som husförhöret i Ekvik.” Men varför skulle detta vara något omöjligt! För honom, bygdeforskaren, stod det dock genast

klart, att ett bygdehistoriskt föredrag borde vara med i "husförhöret". När församlingens pastor nästa gång gästade "byskollärarn" i Stjälkhammar, diskuterades projektet och ett program skisserades upp, som i sina huvuddrag sedan följts vid alla sammankomster av detta slag inom Ukna socken. Redan från själva starten bestämdes, att följande moment alltid skulle vara med: 1. Ett kort religiöst föredrag eller predikan. 2. Ett hembygdsföredrag, som hade anknytning till gammalt levnadsskick inom de egna hembyarna. 3. Skolbarnens inom roten medverkan med sång m. m. 4. Den oundgängliga kaffetåren med kaffe och bröd "hopskramlat"; i samband därmed god tid avdelad till gemytligt och otvunget samspråk. Namnet "husförhör" var naturligtvis intet träffande namn på en sådan art av sammankomster. Stellan Jonsson fann emellertid på den lämpliga benämningen, nämligen r o t e a f t n a r, och som roteaftnar ha de också varit kända alltifrån början.

Det som ovan angivits i de fyra punkterna återger i grova drag, vad en roteafton innehåller, men det upplyser intet om den säregna anda och stämning, som karakteriserar denna samkvämsform. I stället för att tala härom i allmänna ordalag, vill jag försöka skildra, hur en roteafton ungefär kan te sig i låt oss säga Kolsebro—Stjälkhammars rote.

Det är en vardagskväll ett par, tre veckor före jul. Klockan närmar sig 7, det utlysta klockslaget. Män, kvinnor och barn komma i flockar eller en och en och vandra uppför den branta, halkiga vägen, som leder till den höjd, där Kolsebro ordenslokal är belägen. Det lyser ur alla fönster. Redan från dörröppningen se vi, att mycket folk har samlats och hälsar på varandra och pratar. Det finns intet av den stelhet och förlägna tystnad, som nog annars bruka känneteckna de närmaste minuterna, innan ett samkväm börjar. Varför skulle förövrigt dessa män och kvinnor sitta där stela och förlägna? Det skulle vara rena tillgjordheten. De äro ju så vana vid varandra, som människor kan bli. Där finnes icke en enda främling. Nej, alla ha de mer eller mindre med varandra att göra om vardagarna och om söndagarna med för övrigt. De ha träffats hundratals, kanske tusentals gånger på byvägen och hälsat på varandra och talats vid om skör-

deutsikter, spannmålspriser och allt annat, som ligger nära till hands. Många av kvinnorna äro med i samma syförening eller ha annan umgängelse med varandra. Det yngsta släktet känner till varandra från skolsal och skolgård. Ansiktena lysa av förväntan. Av gammal vana har man delat upp sig på karlsida och fruntimmerssida. D. v. s. några få djärva finnas ju av båda könen, som brutit denna sedvänja. Alla medlemmar i familjerna äro med från de äldsta till de yngsta. Småbarn på 3 à 4 år stulta omkring i gångarna eller hänga på sina mödrar. Även de rotebor, som bo längst inne i skogarna kring Ekhult, äro med. Det är ju klart, att deras vandring på dåliga, ensliga vägar varit tröttsam. Men roteaftonen vill ingen försaka, som kan vara med. En 80 à 85 % av rotens befolkning brukar infinna sig.

Vad arrangemangen beträffar så ha några av rotens kvinnor med lärarfrun och småskollärarinnan i spetsen redan förut dukat ett väldigt kaffebord nedanför ordenslokalens scen. Det ser festligt ut och där finnes verkligen, vad som utlovats på de originella roteaftonsaffischerna, nämligen ”godårsbröd”.

Klockan visar en kvart eller mera över sju, men ännu är det icke värt att börja. Omtänksamma röster meddela, att ännu har ingen kommit från den och den gården och från det eller det stället, och det var alldeles säkert, att de ämnade vara med. Man har bra reda på detta, ty roteaftonen har varit samtalsämnet veckor i förväg. Men så småningom står det klart, att det är bäst att sätta i gång, om det icke skall dra ut allt för långt på natten.

Rotefesten börjar med att läraren hälsar alla roteborna välkomna och skisserar upp kvällens program. Så sjunges en psalm och därefter kommer en kort predikan eller bibelförklaring eller vad vi vill kalla det. Vad är då naturligare än att därvid hänvisa, när tillfälle gives, till församlingens egen religiösa historia. Bland annat ha vi i Ukna en rad ortnamn, som hämtats ur bibelns värld. På Stensnäs herrgård finns t. ex. ett gammalt övergivet ålderdomshem, änkohem, som bär namnet Sarpat (jfr 1 Kon. 17: 9). Vid sjön Vindomen ligger en gård, som heter Emaus. I Tjustads herrgårdspark finnes en höjd, som kallas Libanon o. s. v.

Efter den inledande predikan träder rotens skolbarn fram till orgeln för att sjunga några sånger. Man ser på föräldrarna, att de äro glada över att denna programpunkt är med. Det är ju deras egna pojkar och flickor, som få visa, vad de förmå. Barnen bli också mäkta belåtna, när alla efteråt kraftigt applådera deras sång.

När det sedan hunnit bli tyst igen, kommer det ivrigt efterlängtade roteföredraget. Det är läraren, som håller det, och det ligger mycket både självständigt och mödosamt arbete därbakom. Källor till det ha varit gamla bypapper och bykartor, kyrko- och sockenstämmoprotokoll från 1818 — och framåt, utlånade från sockenarkivet, samt kvarlevande muntlig tradition. Många citat återgivas och med noggrannhet i varje detalj. Föredraget handlar framför allt om den egna roten. Det är forna tiders Kolsebro- och Stjälkhammarsbönder, som passera revy. Det är namn kända för en stor del av roteborna och icke bara genom hörsägner. Nej, nere i bänkarna sitta ättlingar till flera av dessa personer, som nämnas. Det är deras farfar eller morfar, som omtalas såsom deltagare i det och det vargskallet eller såsom sexman eller byfogde eller något annat i den vägen. Och de gårdsnamn eller torpnamn, som framskymta, äro desamma, som ännu äro i bruk. Det vill säga en del av dessa namn äro kanske numera beteckningar för torp, som lagts öde. Men roteborna veta ändå, var dessa torp en gång legat. Så är det då något på en gång okänt och välkänt, som roteföredraget förmedlar. Därför mottages det av alla med den mest spända uppmärksamhet. Då och då höres ofrivilliga utrop, då något omnämnes, som antingen bekräftar eller icke överensstämmer med den uppfattning man haft på någon punkt. Kanske att till och med någon reser sig upp och ger en kompletterande upplysning. En gammal f. d. fjärdingsman, som numera är död, omtalade sålunda, att hans far var den, som sköt sista vargen i Ukna socken. Ibland vädjar för övrigt läraren själv mitt i föredraget till någon av de närvarande att ur eget minne komplettera något, som just omnämnts. Ett sådant vädjande kan ge upphov till intressanta små utläggningar. Roteborna äro på detta sätt aktivt med i det hela och det blir en säregen gemenskapsanda, som ingen utomstående kan

föreställa sig. Roteföredragen ha handlat om sådana ämnen som: Kolsebro gamla byordning; Forna tiders åtgärder mot vargarna i Ukna; Missväxten i Ukna 1845; Ur Ukna ödekyrkas historia; Ukna sockens fattigvård under 1800-talet; Stjälkhammars skolas tillkomsthistoria m. fl.

För att återgå till rotefesten i Kolsebro ordenslokal, så kommer efter föredragets slut den programpunkt, som heter kafferast. Den rasten är rikligt tilltagen, ty de närvarande ha fått så mycket att samtala om. Överallt i salen samlas man i små grupper med kaffekoppen i handen och resonerar ivrigt om det, som framkommit i roteföredraget. Många ting, som ha samband med detta, berättas. Alla hjälpas åt att dra sitt strå till stacken. Gamla hörsägner förtäljas. Man hör från alla salens kanter, att "så berättade min farfar eller så har jag hört sägas". Ja, det är en sällsam stämning av trivsel och samhörighet.

Ibland innehåller roteaftonsprogrammet ytterligare några mindre punkter. Någon gång har det t. ex. förekommit en ortsbetonad frågesporttävling mellan Kolsebro och Stjälkhammars byar. Men detta tillhör icke de väsentliga momenten, utan det betydelsefullaste har i det föregående omtalats. Så avslutas kvällen med ett tack, framfört av någon bland roteborna. Allra sist kommer kort aftonandakt och slutpsalm. Många av deltagarna ha en lång, besvärlig hemväg i mörker och kyla. Men de gör sig gärna detta omak för att få vara med om den högtid, som roteaftonen är för dem.

Det talas ibland om enformigheten på landsbygden och vad som skall kunna göras mot den. I det sammanhanget må roteaftonsformen varmt anbefallas, ty den har en särskild förmåga att skapa gemenskap och väcka samhörighetskänsla.

BERÄTTELSE ÖVER STYRELSENS VERKSAMHET UNDER ÅR 1943

Tjustbygdens kulturhistoriska förenings styrelse har under år 1943 utgjorts av överbanmästare Hj. Johansson, ordf., sekreterare och museiföreståndare, jägmästare Tord Wæsterberg, vice ordf., disp. Uno Steinholtz, grosshandl. Seth Jern, överlärare Nils Liljeholm, biblioteksförest. Algot Johansson, fil. d:r Harald Stale, Gamleby, redaktör Helge Åkerman, rådman Helge Anderson, godsägare Martin Elltorp, Segersgärde, stadsarkitekt Arre Essén, friherrinnan Josefa Armfelt, Kulla, Odensviholm.

Som kassör har bankdirektör B. Westman fungerat och som vaktmästare på museet har även i år tjänstgjort hr C. G. Gustafsson.

Även 1943 har föreningen lidit en stor förlust då förre vice ordföranden, f. rektorn Ernst Petersson avlidit efter att en längre tid genom sjukdom ha varit hindrad att deltaga i arbetet. Rektor E. Petersson har tillhört styrelsen från början och följt arbetet med stort intresse.

Medlemsantalet har gått ned något under året och är nu 397.

Museet har under året dessbättre kunnat notera en stor ökning av besökandeantalet. Inträdesavgifterna ha ökat från 783: 20 år 1942 till 1,001: 10 kr. år 1943. Skolbarn och föreningens egna medlemmar ha som vanligt haft fritt inträde.

Föreningens ekonomi har glädjande nog förbättrats något. Detta i första hand beroende på att skulden, genom Västerviks stads anslag, minskats från kr. 8,500: — till 5,000: — samt att hyran för kaffestugan höjts, genom hyresrådets beslut, från 500: — till 900: — pr år. Västerviks stadsfullmäktige har förutom ovanstående anslag även i år visat sin välvilja och förståelse för föreningen genom att lämna sedvanligt anslag på 500: — till museets drift. Även från Kalmar läns norra landsting har föreningen rönt samma tillmötesgående som förut och fått mottaga det sedvanliga anslaget på 300: —. Till dessa båda institutioner ber styrelsen att få framföra ett vördsamt tack.

Museets utgifter för reparationer har även i år varit stora. Utgifterna för lagning av stängsel kring fågeldammen och båtsmansstugan voro 436: — och vaktmästarearvodet ökades genom extra vaktmästare vid båtsmansstugan med 116: —.

De i förra årets styrelseberättelse omnämnda nio nautiska instrument från Kalmar navigationsskola, som K. Kommerskollegium deponerat i museet och som tidigare tillhört navigationsskolan i Västervik, ha nu anlänt och äro införlivade med museets samlingar.

Om det är möjligt skola vi för 1944 söka få som deposition modellen till skeppet Indien, som då kommer att visas i museet under maj—september månader.

Följande personer (där ej annat anges, äro de bosatta i Västervik) ha skänkt gåvor till museet: fröken Alma Lindberg, brandchefen major Hj. Markström, köpman Nils Hultgren, folkskollärare Edgar Adelgren, Gamleby, herr August Söderlund, sjökapten Erik Melin, fröken Gunhild Norrmans sterbhus, sjökapten Georg Wallqvist, fru Elisabeth Teurnell, fru Svea Guding, sjökapten Axel Olsson, stadsarkitekt Arre Essén, affärsförest. T. Sjögren.

Bland gåvorna märkes främst ett oblatjärn, som tillhört Gudhems kyrka i Västergötland, skänkt av folkskollärare Edgar Adelgren, Gamleby. Några flaggor från Västerviks brandkår, som markerade vägen för kårens avdelningar vid brandtillfällen, ha skänkts av brandchefen Hj. Markström. Fartygsmodeller och instrument från fartyg äro alltid välkomna, sådana äro i år skänkta av kaptenerna Melin och Wallqvist samt fru Teurnell. Kapten Axel Olsson har skänkt sin stora samling av saker hemförda från Söderhavsöarna, bl. a. flygfiskvingar, skorpion i sprit, hajryggar, såg av sågfisk, sköldpadda, hajgap, mössa förfärdigad av infödingar, matta av sjögräs samt olika snäckor och koraller m. m. Det i nummer högsta antalet gåvor var från fröken Norrmans sterbhus och utgjorde omkring ett hundra saker, bl. a. värdefulla husgerådssaker och möbler.

Styrelsen vill till slut framföra ett vördsamt tack till alla givare och gynnare, som på ena eller andra sättet bistått föreningen.

Å styrelsens vägnar:

Hjalmar Johansson.

Undertecknade, utsedda att granska Tjustbygdens Kulturhistoriska Förenings räkenskaper för år 1943, få härmed avgiva följande

REVISIONSBERÄTTELSE

Ingående Balans Konto den 1 jan. 1943.

Skulder:		*Tillgångar:*	
Låne Konto	8,500: —	Västerviks beb.-hist.	580: 29
Kapital Konto	35,111: 25	Bankräkn:s Konto .	30: 96
		Fastighets Konto ..	43,000: —
Kronor	43,611: 25	Kronor	43,611: 25

Utgående Balans Konto den 31 dec. 1943.

Tillgångar:		*Skulder:*	
Kassa Konto	51: 80	Låne Konto	5,000: —
Bankräkn:s Konto .	24: 16	Kapital Konto	35,075: 96
Fastighets Konto ..	40,000: —		
Kronor	40,075: 96	Kronor	40,075: 96

Vinst och Förlust Konto den 31 dec. 1943.

Utgifter:		*Inkomster:*	
Omkostnads Konto .	1,075: 10	Anslags Konto	4,300: —
Västerviks beb.-hist., avskriven	556: 04	Medl.-avg:s Konto .	1,194: —
Räntors Konto	161: 28	Intr.-avg:s Konto ..	997: —
Avlöningars Konto .	1,871: —	Kulbackens Konto..	391: 32
Museets Konto	254: 19	Kapital Konto, *(årets förlust)* ..	35: 29
Fastighets Konto, avskrivning	3,000: —		
Kronor	6,917: 61	Kronor	6,917: 61

Museet, övriga byggnader samt föremålen i desamma äro brandförsäkrade till betryggande belopp. Dessutom finnas inbrotts- och ansvarsförsäkringar.

Då räkenskaperna äro förda med omsorg och försedda med behöriga verifikationer, tillstyrka vi full och tacksam ansvarsfrihet för den tid, revisionen omfattar.

Västervik den 15 mars 1944.

Walter Friberg. *Edvard Spångberg.*

Härtill hörer en bilaga.

MATRIKEL

Hedersledamöter:

Landshövding John Falk, Stockholm (1920)
Tullförvaltare A. H. Kihlberg, Storlien (1921)
Författarinnan Ada Rydström, Segersgärde, Västervik (1926) † 1932
Rektor Ernst Petersson, Västervik (1943) † 1943

Ständiga medlemmar:

Björck, Gunnar, direktör, Helsingfors (1940)
Falk, John, landshövding, Stockholm (1918)
Friberg, Th., direktör, Valdemarsvik (1918)
Friberg, V., disponent, Västervik (1918)
Guding, Astley, bankdirektör, Västervik (1942) † 1942
Häggblad, E., konsul, Västervik (1920) † 1935
Jacobsson, K., direktör, Stockholm (1918)
Kihlberg, A. H., tullförvaltare, Storlien (1920)
Kling, O. L., grosshandlare, Västervik (1918) † 1924
Odelmark, P., sjömanshusombudsman, Västervik (1918) † 1923.
Reuterdahl, P. A., fabrikör, Västervik (1918) † 1927
Rune, A., borgmästare, Västervik (1918) † 1927
Sjögren, Knut, direktör, Västervik (1918) † 1925
Tillberg, Erik W., bergsingenjör, Stockholm (1919) † 1940

Årligt betalande medlemmar år 1943:

Bosatta i Västervik:

Ahlstedt, H., landsfiskal
Ahlbin, G., direktör
Ahlin, G., fabrikör
Ahlsjö, Olga, fru
Ahnve, H., tandläkare
Albrecktsson, G., bankdirektör
Anderberg, Gotty, fröken
Anderberg, Gustaf, handlande
Andersson, Elof, handlande
Andersson, Carl, gasverksförest.
Andersson, Carl, köpman
Andersson, Andreas, disponent
Andersson, Ernst, handlande
Andersson, Ernst, faktor
Andersson, Eric G., juvelerare
Andersson, Einar, disponent
Andersson, A. W. H., köpman
Andersson, Gunnar, glasmästare

Anderson, Helge, rådman
Andersson, Henning, tapetserare
Andersson, Hugo, godsägare
Andersson, John, handlande
Andersson, Olle, stuveriförman
Andersson, Oscar, maskinist
Andersson, Thore, konditor
Andrén, Verner, handlande
Andreasson, Claes, exekutor
Annerstedt, N., stadsombudsman
Ardell, Hjalmar, sjökapten
Arkstedt, E. J., kamrer
Arvidsson, K. E., tandläkare
Axelsson, Helge, stenhuggeriägare

Banck, Lars, sjökapten
Bergh, Erik, bokförare
Berge, Dagmar, fröken
Berge, F. Aug., direktör
Bergenhem, C., länsskogvaktare
Berggren, V., bokbindare
Bergholm, Ernst, snickarmästare
Bergman, Otto, hälsovårdspolis
Beckman, H., kamrer
Biel, K., postmästare
Björkgren, H., köpman
Björck, Janne, ingenjör
Björk, Åke, fastighetsbokhållare
Blide, H., byggnadschef
Borgny, A., disponent
Boman, Einar, bankkamrer
Broberg, E. A., direktör
Broberg, Einar, tullförvaltare
Brusewitz, N., läroverksadjunkt
Brändström, H., borgmästare
Börjesson, Birger, direktör

Carenbäck, David, köpman
Carlén, Y., försäljningschef
Carlsson, Martin, köpman
Carlson, Pehr, direktör
Carmfeldt, Uno, avdelningschef
Cronvall, Th., eldare

Danielsson, Karin, fröken
Dunér, E., direktör

Edenbrandt, K., kamrer
Edlund, J. E., grosshandlare
Edlund, Seth, direktör
Edsbäcker, D., disponent
Ellervik, B., avdelningschef
Elmlund, G., direktör
Ekberg, E. A., föreståndare
Eklund, V., optiker
Eklund, T. Hj., disponent
Embring, Yngve, järnvägstjänsteman
Engman, B., redaktör
Engström, Helge, stationsskrivare
Engström, John, handlande
Engström, Josef, handlande
Eriksson, Allan, överingenjör
Eriksson, Carl, stadskamrer
Eriksson, Fritz, disponent
Eriksson, Gustaf, grosshandlare
Eriksson, John, ingenjör
Erlandsson, G., lantbrukare
Essén, A., stadsarkitekt

Fahlström, S., teckningslärare
Flink, Fredrik, disponent
Flink, Josef, gravör
Flink, Yngve, konsul
Flygt, Elias, grosshandlare
Franck, Svante, tapetserare
Francke, Gustaf, juvelerare
Fredin, Nils, tandläkare
Fridell, Thure, kontorschef
Fridén, Axel, doktor
Frisell, G. S., köpman
Frisk, Oscar, handlande

Glemme, H., disponent
Grenander, Sven, lektor
Grevander, S., rektor
Guding, Svea, fru
Gustafsson, Gunnar, målarmäst.
Gustafsson, C. G., vaktmästare

Gustafsson, H., handlande
Gustafsson, Harald, egnahemsdir.
Gustafsson, Hugo, byggmästare
Gustafsson, John, vaktkonstapel
Gustafsson, Yngve, köpman
Gwielt, H., ingenjör

Hagström, Helge, komminister
Hallberg, Sven, eldare
Hansson, Axel, skeppsredare
Heedman, S., folkskollärare
Hegardt, Gustaf, doktor
Heidenberg, E., direktör
Hermansson, K. E., handlande
Herndahl, H., överläkare
Hjorth, Alb., tullförvaltare
Holm, Erik, hamnkapten
Holm, Gunhild, fröken
Holmberg, Folke, rådman
Holmsäter, Ludv., körsnär
Hultgren, Erik, bokhandlare
Hultgren, Franklin, direktör
Hultgren, Fritz, stadskamrer
Hultgren, Nils, handlande
Hårdstedt, A., maskiningenjör
Häggblad, Gordon, direktör
Högberg, Sven, folkskollärare
Hörndahl, Filip, apotekare

Idwall, Sten, konsulent
Ilstam, Bertil, veterinär

Jakobsson, Ragnar, kontorist
Jansson, Axel, fabrikör
Jansson, Charley, tryckeriägare
Jansson, Henning, köpman
Jeansson, K., syssloman
Jern, Seth, grosshandlare
Johansson, Algot, bibliotekarie
Johansson, Art., handlande
Johansson, Axel, köpman
Johansson, Bertil, kontorschef
Johansson, Ernst, charkuterist
Johansson, Ernst, urmakare

Johansson, Fritz A., kanslist
Johansson, Fr., fabrikör
Johansson, Hj., överbanmästare
Johansson, Hugo, frisörmästare
Johansson, J. A., kontorschef
Johansson, Josef, trädgårdsmäst.
Johansson, K. E., charkuterist
Johansson, K., plåtslagarmästare
Johansson, Ludvig, snickarmäst.
Johansson, Marcus, lantbrukare
Johansson, Tore, grosshandlare
Johansson, Torgny, hovrättsnot.
Johnsson, C., byggmästare
Johnsson, Henning, bokhandlare
Johnsson, Josef, handlande
Johnsson, Verner, maskinist
Jönsson, Knut, förrådsförvaltare
Jönsson, Louis, sjökapten

Karlsson, Gust. M., handlande
Karlsson, Herbert, vaktmästare
Karlsson, John, köpman
Karlsson, Sara, fröken
Kihlberg, V., köpman
Kinnander, Gösta, eldare
Kinnbom, J. G., maskinmästare
Kling, Axel, handlande
Klint, A., bankkamrer
Knoblauch, W., frisörmästare
Kronbäck, A., läroverksadjunkt
Kulling, J., lektor

Lagell, Ella, fru
Lagermark, Hilda, fröken
Lapidus, H., handlande
Lanner, Erik, grosshandlare
Lanner, Gust., köpman
Larsson, Conrad, handlande
Larsson, G., charkuterist
Larsson, Henrik, charkuterist
Larsson, Seth, handlande
Larsson, S., veterinär
Leander, Paul, advokat
Levihn, Gordon, handlande

Liedholm, G., doktor
Liljedahl, E., handlande
Liljeholm, N., överlärare
Linderoth, N., redaktör
Lindskog, A., auditör
Lindqwist, J., verkmästare
Ljungberg, H., lokförare
Ljungkvist, G., handlande
Lundberg, O., poliskonstapel
Lundberg, Tore, handlande
Lundgren, H., handlande
Lundqvist, J. E., verkmästare
Lönnerblad, L., doktor
Lövstedt, A., verkmästare

Magnusson, Carl, musikdirektör
Mansfeld, H., folkskollärare
Markström, Hj., major
Michaëlsson, Erik, chefsläkare
Moberger, E., folkskolinspektör
Myhrén, Ch., föreståndare
Möller, Harry, ingenjör

Nildin, Nils, urmakare
Nilsson, Carl, urmakare
Nilsson, Erik, länsskogvaktare
Nilsson, Edv., handlande
Nilsson, E. V., fabrikör
Nilsson, G. A., inspektor
Nilsson, Fritz, handlande
Nilsson, Gust., byggmästare
Nilsson, John, inspektor
Nilsson, Josef, chefsläkare
Nilsson, Lawe, folkskollärare
Nilsson, Nils, handlande
Nilsson, Ossian, disponent
Nilsson, Ragnar, skeppsredare
Nordenberg, G., köpman
Norberg, Hans, hamnkamrer
Nordstrand, M., bankkamrer
Nordstrand, L., lokförare
Nordh, H., uppsyningsman
Norin, Fritz, disponent
Norlin, C. J., banktjänsteman

Nyberg, Åke, stadsfiskal
Nyström, O., 1:e exekutor

Odén, Alb., överlärare
Olsson, Carl, ingenjör
Olsson, Birger, kakelugnsmakare
Olsson, Elias, kamrer
Olsson, Erik, trädgårdsmästare
Olsson, Fritz, bankkamrer
Olsson, Herbert, kassör
Olsson, K. I., grosshandlare
Olsson, Lars-Olof, tandläkare

Palén, Elna, folkskollärarinna
Palm, Bror, folkskollärare
Palmgren, Carl, läroverksadjunkt
Palmgård, Erik, konsulent
Paues, Erik, disponent
Persson, Elof, sjukskötare
Persson, Erik, folkskollärare
Persson, Ida, fru
Perzon, Einar, ingenjör
Petersén, Vivan, fru
Pettersson, Carl, fabrikör
Petersson, Ernst, rektor
Pettersson, Gunnar, fabrikör
Pettersson, Jenny, fru
Pettersson, John V., kamrer
Pontén, L., direktör
Porsinger, K., glasmästare
Prim, G., köpman
Pylad, Ragnar, lagerchef
Pylad, Uno, plåtslagarmästare

Qvarnström, A., kyrkoherde
Qvarnström, Helge, advokat
Quast, W., direktör
Qwist, Gösta, stationsinspektor

Regnell, Harald, kamrer
Regnér, E., disponent
Rehler, H., ingenjör
Rehlin, Gust., jägmästare
Reinhard, Martin, överlärare

Restorp, Karl, läroverksadjunkt
Risholm, Gösta, handlande
Rosander, K., lantbrukare
Roth, Oskar, skräddarmästare
Rundqvist, U., handlande
Römer, H., stationsinspektor

Sahlin, F., schaktmästare
Sahlström, Gunnar, körsnär
Salmonsson, S., direktör
Salvin, D., trävaruhandlande
Samuelsson, Karl, kamrer
Sander, Karl, sjökapten
Sandström, Einar, frisörmästare
Segerberg, G., läroverksadjunkt
Schreyer, Hans, disponent
Schierbeck, S., rådman
Schottenius, B., hamnkapten
Sjögren, A., häradsskrivare
Sjögren, D., sjömanshusombudsman
Sjöholm, Gunnar, byråassistent
Sköld, Karl, direktör
Spångberg, Edv., rektor
Spångberg, Rob., ombudsman
Stark, Martin, handlande
Stenfeldt, J., verkmästare
Steinholtz, Uno, disponent
Stenström, E., direktör
Stjernberg, Einar, köpman
Styrenius, David, fabrikör
Styrenius, Erik, fabrikör
Styrenius, Josef, kontorschef
Stämberg, O., fabrikör
Sundblad, G., lantmätare
Svensson, Fridolf, maskinist
Svensson, Gösta, tandläkare
Svensson, Sigfr., direktör
Svensson, Tore, köpman
Svensson, Uno, kontrollant

Söderberg, Carl R., fabrikör
Söderlind, Edv., direktör
Söderström, C. A., socialombudsman
Söderström, G., ingenjör

Tengfeldt, Gust., direktör
Tengfeldt, Åke, kamrer
Thessing, Tage, omnibusägare
Teurneau, Gunhild, fröken
Thomte, S., ingenjör
Thorén, Axel, handlande
Tufvesson, Pehr, detektivkonst.

Ulfsäter, E., disponent

Wahlqvist, Sten, chefsläkare
Wahlström H., trädgårdsmästare
Wallman, P. O., optiker
Wassgren, Gösta, direktör
Wellde, Alb., landsfiskal
Weman, J., major
Westberg, Torsten, ingenjör
Wæsterberg, T., länsjägmästare
Westerlund, P., kamrer
Westman, B., bankdirektör
Westrell, C., stadsnotarie
Victorin, J., bankdirektör
Victorin, Nils, direktör
Wiik, Axel, fastighetsmäklare

Yorstone, A., kamrer

Zanton, Joh., fabrikör
Zetterholm, Josef, skulptör

Åkerlund, Hj., charkuterist
Åkerman, H., redaktör
Åström, Axel, kontorist

Bosatta utom Västervik:

Adelgren, Edgar, folkskoll., Gamleby
Andersson, Hj., lantbr., Lofta
Andersson, Pauli, häradsdomare, Hallingeberg
André, Seth, lantbr., Almvik

Björck, Seth, disp., Gamleby
Björkman, T., agronom, Misterhult
Broberg, T. A., kamrer, Gamleby
Bröme, R., agronom, Odensviholm

Carlsson, Sig., f. d. riksdagsman, Överum

Danielsson, Emr., disp., Solstadström
Delling, G., överingenjör, Gunnebo

Elltorp, M., godsäg., Västervik
Eriksson, H., virkeshandl., Gamleby

Fleetwood, Georg, friherre, Gräntzö
Fleetwood, Astrid, friherrinna, Odensviholm
Fleetwood, Vera, fröken, Odensviholm

Gatel, Gust., agronom, Gamleby

Hegardt, B., doktor, Gamleby
Hellqvist, E. R., folkskoll., Ankarsrum
Hemdal, Eric, folkskoll., Västervik
Henriksson, Emil, kantor, Odensviholm
Holmdahl, Ivan, kantor, Gladhammar
Holmström, Axel, disponent, Västervik
Hummerhielm, S. A:son, friherre, Gamleby
Häggé, Alg., bankdirektör, Lofta

Jeppsson, Herman, agronom, Gamleby
Johansson, Herman, godsägare, Blackstad
Johansson, J., tegelmäst., Almvik
Johansson, Karl, lantbr., Gladhammar
Johansson, Fr. W., handl., Hummelstad
Johnsson, J., lantbr., Gamleby
Jönsson, Helge, folkskoll., Ankarsrum

Kjellberg, John, advokat, Gamleby
Knutsson, T., lantbr., Odensviholm

Leijon, G., kamrer, Gunnebo
Liljenstolpe, Maria, fru, Odensviholm
Lindblad, C. J. A., kamrer, Loftahammar
Lindén, Lars V., riksdagsman, Gamleby
Lindström, K. W., godsägare, Hjorted
Lundén, R., nämndeman, Gladhammar
Lundman, J., kamrer, Loftahammar
Lundström, Hugo, kontorschef, Gamleby

Malmberg, Gust., hovpredikant, Edsbruk
Malmberg, Uno, tandläkare, Gamleby
Mobäck, Erik, kassör, Gunnebo

Nelsson, Knut L., godsäg., Skaftet
Nordenfalk, J. A., friherre, Almvik

Olsson, Ruben, skeppsredare, Verkebäck

Pettersson, Eggert, fiskare, Västervik

Repvassa, Aug., kapten, Solstadström

Risberg, Gustaf E., förvaltare, Gladhammar
Rydberg, E., folkskoll., Ankarsrum

Stackelberg, W., greve, Storsjö
Stale, H., fil. d:r, Gamleby
Stenholm, Ernst, folkskoll., Mörtfors
Stensson, G., lantbr., Odensviholm
Sundberg, Carl, disponent, Överum
Svensson, Ivar, lantbr., Verkebäck
Svenstam, H., apotekare, Gamleby
Svensson, Erik, stationsinspektor, Verkebäck
Tillberg, Knut, godsäg., Hjorted
Torstensson, T. A., bankdir., Gamleby
Torstensson, Torsten, direktör, Gamleby
Trybom, G., kamrer, Solstadström

Wadell, C. P., godsägare, Skeppsgården
Wirenfeldt, Gust., godsäg., Gamleby

Åsberg, Axel, kommunalnämndsordf., Hjorted
Åstrand, Karl, lantbr., Jenny

Ölander, Axel, grosshandl., Solstadström
Österberg, G. A., kassör, Överum

INNEHÅLLSFÖRTECKNING:

En stund i tjustmuseet	sid.	5
Det forntida småriket Tjust	„	15
Tjust och Dackefejden	„	23
Svedjebränning	„	29
Några gamla låtar från bygden	„	35
Farfars fiol	„	41
Hur Gräntzö kanal kom till	„	43
Roteaftnarna i Ukna	„	49
Styrelseberättelse	„	55
Revisionsberättelse	„	57
Matrikel	„	58
Annonser	„	65

Ett sparbankslån

är alltid förmånligt!

Rådgör med sparbanken!

Västerviks Sparbank

Norra Kalmar Läns Lantmäns

Centralförening

Västervik

Lantmännens eget företag

KÖPER:

Spannmål, Fröer samt Stråfoder och Potatis.

SÄLJER:

Fodermedel, Gödselmedel, Utsädesvaror, Mineralfoder, Fodertran, Betningsmedel, Cement, Kalk, Torvströ, Skördegarn, Oljor, AIV-Silo, Lantbruksmaskiner och Handredskap m. m.

Telefon: Namnanrop "CENTRALFÖRENINGEN"

Betald annonsplats

KOL — KOKS

VED

BILKOL

BYGGNADSVAROR

A.-B. G. HAAK

VÄSTERVIK

TEL. NAMNANROP "HAAKS"

Om Ni bygger ny bostad —

eller moderniserar Eder gamla —

välj *elektrisk spis*

En elspis av modern, effektiv och strömbesparande konstruktion med temperaturreglerad ugn och värmeskåp kostar inte mer än c:a 400 à 500 kronor, en summa, som inbesparas genom minskade byggnadskostnader

Demonstration och upplysningar hos

Västerviks Kraftaktiebolag

Detta märke

INREG.
VARUMÄRKE

garanterar Eder högsta kvalité å alla slags
FRUKT- och BÄRSYLTER, SAFTER,
GELÉER, FRUKTMARMELADER
och SYLTADE FRUKTER m. m.
vilka tillverkats av råvaror vuxna i ett av
Sveriges bästa fruktdistrikt — Tjustbygden

TJUST-FRUKT

Telefon 125 GAMLEBY Telefon 125

HELGE ERICSSON

GAMLEBY TELEFON 36

UPPKÖPER:

SÅGTIMMER av Björk, Al, Ek, Alm o. Lind
TÄNDSTICKSVIRKE och BRÄNNVED

- - Auktoriserad Brännvedsuppköpare - -

Konsum, Västervik

började sin verksamhet **år 1900** med **en** butik, ett 100:tal medlem. och 36,000 kr. i årsomsättning

1943 hade föreningen 20 butiker, över 2,000 medlemmar och uppvisar en försäljning för samma år på 1,850,000 kronor

Från en ringa början har föreningen utvecklats till stadens största detaljhandelsföretag

KVF **konsum**

Vackra, stilrena

Gravvårdar

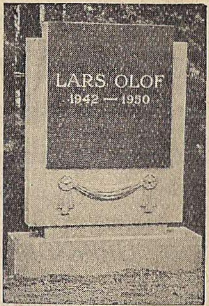

Bästa material - Omsorgsfullt utförande - Förmånliga priser

BRÖDERNA STYRENIUS
STENHUGGERI A.-B.
VÄSTERVIK

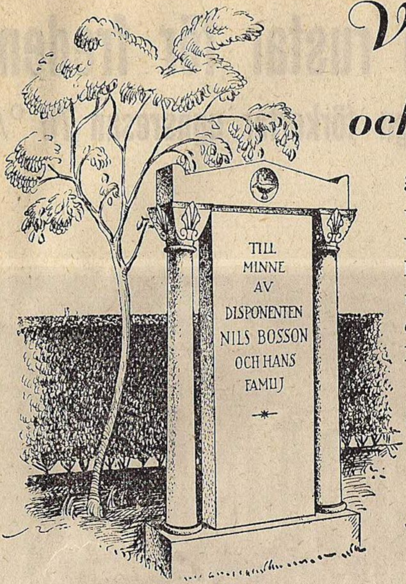

Värdig, vacker och konstnärlig

är den gravvård som tillverkas av oss. Tack vare en välordnad produktion kunna vi leverera gravvårdar till ytterst låga priser. Lager och försäljning i Stockholm, Enskede, Gävle och Göteborg

AB BRÖDERNA FLINKS

Granitstenhuggeri

VÄSTERVIK

Sveriges största gravvårdsfirma.
Grundad 1881.

Telefon 2

Res

i det vackra Tjust

ALUMO-skivan rustar för freden:

ny, högmodern tunnelugn förkortar ugnsresan 70 %

I denna moderna tunnelugn brännes ALUMO-skivan, som är uppbyggd enligt matematiska formler till önskad sammansättning. Den svenska ALUMO-skivan ger maximal slipeffekt för varje slipoperation. Den en gång uppnådda idealskivan kan noga återbildas vid efterföljande leveranser

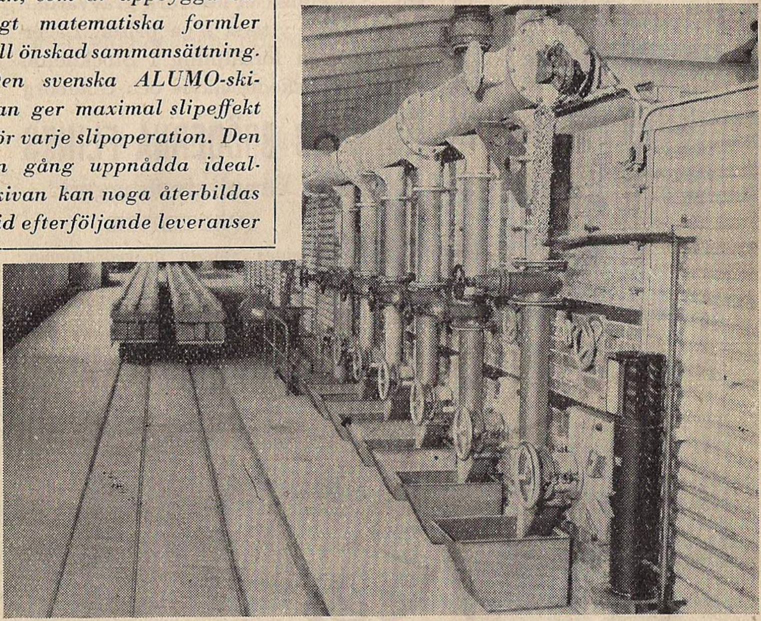

En ny länk är fogad till kedjan av våra rationaliseringsåtgärder; vår nya, ultramoderna tunnelugn för högbrända, keramiska slipskivor står redo att tjäna vår "rustning för freden".

En tunnelugn är kontinuerlig i drift: slipskivorna föras på vagnar genom ugnens förvärmnings-, brännings- och svalningszoner och avlämnas färdiga för det slutliga iordningställandet. De gamla rundugnarnas bränningstid av 14—20 dygn har förkortats till en bekväm ugnsresa på c:a 4 dygn. För våra kunder betyder detta i motsvarande grad avkortade leveranstider.

AKTIEBOLAGET
SLIPMATERIAL-NAXOS
VÄSTERVIK

230227

Aktiebolaget TANNIN

Tel. Namnanrop: "TANNIN"

Garvämnesfabrik

Furfurolfabrik

Kemisk=teknisk fabrik:

Lack, kallim, bonvax
Lösningsmedel

Eksågverk:

Ekämnen av alla slag
Ekblockvara
Plank av lövträ

REDERIAKTIEBOLAGEN
RAGNE & OSTENIA

VÄSTERVIK

Tank- & Tramptonnage

Kommanditbolaget

FREDR. OLSSON & C:o

VÄSTERVIK

Aukt. skeppsklarerare & befraktningsagenter

Tel. 702, 712 & 713

Tel.-adr.: "Steamfred"

Pris 2: — kr